

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Katedra mediálních studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

*Rozdíly v mediální (sebe)prezentaci mezi reformními a
konzervativními představiteli KSČ v letech 1967 – 1969*

Kvantitativní obsahová analýza

Autor práce: Veronika Suchá

Vedoucí práce: PhDr. Jakub Končelík

V Praze 2006

Tato diplomová práce byla
a hodnocena stupněm: /
Předseda komise:

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Rozsah práce: 131 989 znaků, včetně mezer, bez poznámek pod čarou a příloh.

V Praze, 20. května 2006

Veronika Suchá

Poděkování:

Děkuji všem, kteří mi jakkoli pomohli při vypracování diplomové práce. Především však konzultantovi PhDr. Jakubu Končelíkovi za vedení mé diplomové práce a za jeho velmi cenné, fundované a ochotné rady i připomínky.

Došlo dne: 10-06-2005 -1-
C.j. 2004 Příloh: 1 Skartační heslo:
Přiděleno: HL

Teze diplomové práce

SCHVÁLENO

Název:

Mediální (sebe)prezentace vybraných představitelů KSČ na přelomu 60. a 70. let; obsahová analýza tištěných médií

Teze:

Období od konce roku 1967 do jara roku 1969 nabízí možnost sledovat mimořádné proměny ve vztahu politických elit, médií a veřejnosti na pozadí výrazných společenských změn. I v kontextu socialistického Československa můžeme procesy provázející tzv. Pražské jaro pojmenovat jako demokratizaci společnosti. Ta se pochopitelně projevila i v oblasti médií. Nejen, že se média postupně vyprošťují z cenzurních a ideologických omezení, ale klesá i přímý vliv KSČ na práci novinářů (mediálních institucí).¹ Politické elity se - pro mediální systém komunistických zemí nezvykle - musí o pozornost médií aktivně ucházet.

Cílem diplomové práce je zachytit, jak se měnily metody (sebe)prezentace čelných politiků KSČ² - ve srovnání první poloviny roku 1968 s obdobím těsně předcházejícím a těsně následujícím, kdy média přestávala být (respektive naopak začínal opět být) nedílnou součástí ideologického státního aparátu socialistického Československa.

Soudím, že politici tzv. reformního křídla KSČ na přechodnou dobu začali média využívat ke skutečnému dialogu s veřejností a tisk se stal platformou pro výměnu názorů.³ Je proto reálné předpokládat, že metodou kvantitativní obsahové analýzy autorských textů vybraných politiků publikovaných v dobových tištěných médiích je možné vysledovat změny v jejich komunikační strategii, které by měly souviset s vývojem ve společnosti.

Předpokládám výrazné odlišnosti ale i zřetelné podobnosti v komunikačních strategiích reformistů a konzervativců. Rozborem těchto odlišností (podobností) chci charakterizovat jejich argumentační logiku a na závěr se pokusím shrnout komunikační maximy typického komunikačního aktu mezi komunistickým politikem a veřejností.

Hlavní metoda práce:

Kvantitativní obsahová analýza

Předpokládaná osnova práce:

1/ Hypotézy, metoda, uvedení do tématu

2/ Dějinné zakotvení

2/1 Charakteristika období 60. a 70. let v Československu; politické a společenské změny

2/2 Média v 60. a 70. letech; ústup od striktní reglementace

2/3 Události pražského jara a jejich dopad na oblast médií

3/ Teoretické zakotvení

3/1 Periodikum jak nástroj socialistické ideologie

3/2 Tištěný projev jako nástroj politického boje

¹ Naopak v období po srpnu 1968 dochází k utužení systému.

² A to jak nositelů reformu (tzv. reformistů; předběžně Dubček, Smrkovský, Černík, Císar), tak jejich oponentů (tzv. konzervativců a neutrálních; předběžně Novotný, Biřák a Mlynář, Husák).

³ Toto scuisví i s celkovou změnou postoje k veřejnosti, kterou politické elity nakrátko začínají znovu (částečně) vnímat jako partnera při pokusu o restauraci demokratické společnosti (i s právy a povinnostmi k tomu náležícími).

- 4/ Výzkum/analýza
 - 4/1 Definice pojmu
 - 4/2 Charakteristika a popis vybraných periodik
 - 4/3 Charakteristika zkoumaného materiálu
 - 4/4 Zpracování dat
 - 4/5 Jejich interpretace
- 5/ Shrnutí teorií a zjištěných výsledků
- 6/ Přílohy (tabulky, grafy, dokumenty)

Předpokládané prameny a literatura:

Rudé právo, ročníky 1967 až 1969

Literární noviny (listy), ročníky 1967 až 1969

Tribuna, dostupná čísla

BLODIGOVÁ, A., KÖPPLOVÁ, B., SEKERA, M.: Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. Katalog Výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. SÚA, Praha 2002.

BLUHM, M.: Analýza obsahu příspěvků o Československu v deníku The Times v letech 1968 a 1989. Konzultant diplomové práce Doc. Barbara Köpplová. FSV UK, Praha 1999.

DEFLEUR, M., BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S.: Teorie masové komunikace. Karolinum, Praha 1996.

FABIAN, J.: Analýza masových oznamovacích prostriedkov: 1967–1970. In Slovenská spoločnosť v krizových rokoch 1967–1970 (zväzok II.). Komisia vlády SR pre analýzu historických udalostí z rokov 1967–1970 a Politologický kabinet SAV, Bratislava 1992.

HOPPE, J.: Pražské jaro v médiích: výbor z dobové publicistiky. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, Praha a Brno 2004.

K událostem v Československu. Fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků. Tisková skupina sovětských žurnalistů v Moskvě. Moskva 1968.

KŇOUROVÁ, J.: Stranické řízení prostředků masové informace a propagandy. SPN a Univerzita Karlova, Praha 1982.

MCQUAIL, D.: McQuail's Mass Communication Theory. Sage Publications, London 2000.

OTÁHAL, M., NOSKOVÁ, A., BOLOMSKÝ, K.: Svědectví o duchovním útlaku (1969–1970). Dokumenty. Svazek 2 edice HISTORIA NOVA. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a MAXDORF, Havlíčkův Brod 1993.

PECKA, J.: Dělnické výbory na obranu svobody tisku (1968). Sešity ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Edice pramenů ÚSD, svazek 11, Praha 1993.

SIEBERT, F., PETERSON, T., SCHRAMM, W.: Four theories of the press. University of Illinois press, místo a rok neuvedeny.

Jméno konzultanta: PhDr. Jakub Končelík

(svým podpisem potvrdí, že souhlasí se spoluprací na tématu, schvaluje základní teze a ve stanoveném termínu odevzdá posudek na práci)

V Praze, dne 9. 6. 2005

Podpis studenta:

Podpis konzultanta:

Obsah

Obsah.....	1
Úvod.....	2
1. Teoretická část.....	5
1.1 Charakteristika období 60. a počátku 70. let v Československu.....	5
1.1.1 Historický a politický vývoj let 1967 – 1970.....	5
1.1.1.1 Historické pozadí československých reforem 1968.....	5
1.1.1.1.1 Proces destalinizace v Československu.....	6
1.1.1.1.2 Předvečer „Pražského jara“.....	7
1.1.1.1.3 Spory a opozice uvnitř KSČ.....	7
1.1.1.2 Rok 1968 – Od „Pražského jara“ k invazi vojsk.....	9
1.1.1.2.1 Dubčekova éra a Akční program.....	9
1.1.1.2.2 Veřejnost na straně demokratických reforem.....	10
1.1.1.2.3 Rostoucí napětí v sovětské sféře vlivu.....	12
1.1.1.2.4 Srpnová vojenská intervence.....	13
1.1.1.2.5 Moskevský protokol – začátek konce reforem.....	14
1.1.1.3 Roky 1969, 1970 – přichází éra normalizace.....	15
1.1.1.3.1 Husákova éra a „konsolidace“ poměrů.....	15
1.1.1.3.2 Poslední pokusy o občanský odpor.....	16
1.1.1.3.3 Prověrky a čistky.....	16
1.1.1.4 Pražské jaro a současná česká historiografie.....	17
1.1.2 Společenské změny 60. let v Československu.....	18
1.1.2.1 Ekonomická krize a životní úroveň obyvatel.....	18
1.1.2.1.1 Šikova reforma.....	19
1.1.2.2 Slovenská otázka a federalizace Československa.....	20
1.1.2.2.1 Snaha o federalizaci jako součást demokratických reforem.....	21
1.1.2.2.2 Podoba federace a kompetence národních států.....	21
1.1.2.2.3 Legislativní zakotvení federativního uspořádání.....	22
1.1.2.3 Občanská společnost.....	23
1.1.2.3.1 Projevy občanské společnosti.....	23
1.1.3 Charakteristika médií 60. a počátku 70. let v Československu.....	25
1.1.3.1 Média v 60. letech - ústup od striktní reglementace.....	25
1.1.3.1.1 Problém: nezájem veřejnosti.....	25
1.1.3.1.2 Média – platforma pro reformní postoje.....	26
1.1.3.2 Role médií v roce 1968.....	27
1.1.3.2.1 Boj za svobodu slova, proti cenzuře.....	28
1.1.3.2.2 Kritika, polemika, diskuse – nové role médií.....	29
1.1.3.2.3 Manifest „Dva tisíce slov“.....	30
1.1.3.2.4 Svobodná média jako „známka slabosti“.....	32

1.1.3.2.5 Média a srpnová okupace.....	32
1.1.3.2.6 Média znovu pod politickým tlakem.....	34
1.1.3.3 Média v roce 1969 a na počátku let sedmdesátých.....	34
1.1.3.3.1 1969 – restrikce a čistky.....	34
1.1.3.3.2 Média znovu ve službách strany.....	34
1.2 Postavení médií ve státě se socialistickým uspořádáním s přihlédnutím k příkladu Československa.....	37
2. Praktická část.....	40
2.1 Výzkumná metoda.....	40
2.1.1 Historie použití metody.....	40
2.1.2 Charakteristika metody.....	40
2.1.2.1 Problémy spojené s užitím kvantitativní analýzy.....	41
2.2 Téma výzkumu.....	41
2.2.1 Hypotéza.....	42
2.2.1.1 Dílčí výzkumné hypotézy.....	42
2.3 Operacionalizace výzkumu.....	43
2.3.1 Sledované období.....	43
2.3.2 Kódovaná jednotka.....	43
2.3.3 Výběrový soubor.....	44
2.3.4 Kódovací kniha, určení proměnných.....	45
2.3 Výsledky výzkumu.....	46
2.4.1 Ověření dílčí hypotézy číslo 1.....	47
2.4.2 Ověření dílčí hypotézy číslo 2.....	49
2.4.3 Ověření dílčí hypotézy číslo 3.....	50
2.4.4 Ověření dílčí hypotézy číslo 4.....	51
2.4.5 Ověření dílčí hypotézy číslo 5.....	52
2.4.6 Ověření dílčí hypotézy číslo 6.....	55
2.3.7 Shrnutí procesu ověřování dílčích hypotéz.....	57
2.4.8 Ověření základní hypotézy.....	59
2.4.9 Interpretace výsledků výzkumu.....	61
Závěr.....	63
Summary.....	65
Prameny a literatura.....	66
Seznam použitých zkratk.....	70
Přílohy.....	71

Úvod

Diplomová práce se zaměřuje na zkoumání médií a vztahu médií a politiků v Československu v období konce 60. let 20. století. Událostmi tzv. Pražského jara u nás vyvrcholila krize politického systému. Tato politická změna se ve zkoumané oblasti výrazně odrazila.

Média i politici v tehdejší socialistickém Československu načas přijali některé role, které jsou typické pro státy s demokratickým politickým systémem. Do této doby byla československá média, stejně jako média v ostatních zemích socialistického bloku, pevnou součástí ideologického státního aparátu, a tedy plně pod kontrolou komunistické strany.

Práce se zabývá otázkou, zda existovaly rozdíly v mediální (sebe)prezentaci politiků, kteří reformy prosazovali a kteří je naopak odmítali.

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila kvantitativní obsahovou analýzu. Jednou z příčin byla potřeba zpracovat a vyhodnotit poměrně rozsáhlý datový soubor. Metodou kvantitativní obsahové analýzy byl zkoumán soubor autorských textů politiků, kteří byli v období od července 1967 do prosince 1969 členy ústředního výboru Komunistické strany Československa. Autorské texty, které byly otištěny v denících Rudé právo a Práce, byly zvoleny jako nejvhodnější jednotka pro zkoumání (sebe)prezentace. Vzhledem k mocenskému monopolu komunistické strany v tehdejší Československu lze předpokládat, že právě vybraní představitelé měli největší vliv na politické poměry i na poměry v mediální sféře. Časový úsek, na který se výzkum zaměřil, jsem zvolila tak, aby obsahoval všechny klíčové události československé politické krize. Spadá tak do funkčních období tří prvních tajemníků ústředního výboru Komunistické strany Československa – Antonína Novotného, Alexandera Dubčeka a Gustáva Husáka. Lze tedy předpokládat, že se ve sledovaném období dostatečně zobrazí vývoj a změny chování politiků i médií podle měnící se politické situace.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části je velká pozornost věnována uvedení do obecného historického kontextu, který je pro danou problematiku klíčový. Předmětem zájmu jsou jak historické události a fakta, tak i nástin změn ve společnosti na konci 60. let, které vedle jiných faktorů (zahraničně politická situace) vedly k politické krizi a následně k pokusu o reformu socialismu u nás. Je to například snaha o ekonomickou reformu, proces federalizace Československa nebo objevující se aktivity potlačené občanské společnosti.

V dalším úseku své diplomové práce jsem se věnovala postavení médií na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století v Československu a jejich roli při demokratizaci společnosti. Součástí teoretické části je také kapitola popisující roli, postavení a úkoly médií v rámci komunistické či socialistické ideologie.

Praktická část zahrnuje stručný úvod do použití kvantitativní obsahové analýzy, popis přípravy a operacionalizace výzkumu a především výsledky zkoumání a jejich interpretaci.

Změny v diplomové práci oproti tezím

Hlavní hypotéza práce doznala oproti tezím drobné změny. Nejde ovšem o její přeformulování, ale spíše jen upřesnění. Základní hypotézou výzkumu je předpoklad, že existují rozdíly v mediální (sebe)prezentaci vrcholných českých a slovenských politiků v období československé krize konce 60. let podle toho, jaký mají vztah k možným demokratickým reformám politiky a společnosti. Předpokládám, že reformní komunisté budou média více využívat k navázání dialogu s veřejností. Dále soudím, že se objeví jisté rozdíly v působení médií v závislosti na aktuálním politickém vývoji – tedy buď v souvislosti s uvolňováním, nebo utužováním společenských poměrů.

Podle těchto změn byl upraven i název práce. Nový název zní: *Rozdíly v mediální (sebe)prezentaci mezi reformními a konzervativními představiteli KSČ v letech 1967 – 1969*. Původní název práce *Mediální (sebe)prezentace vybraných představitelů KSČ na přelomu 60. a 70. let* operoval s časovým obdobím přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Po hlubším uvážení jsem ale došla k závěru že, média, novináři i politici opustili reformní pojetí své práce ve většině již během roku 1969. Během počátku sedmdesátých let se politická situace u nás natolik konsolidovala, že by se podle mého názoru zásadnější změny již nedaly vypořádat.

V tezích diplomové práce jsem počítala s tím, že hlavní náplní práce bude kvantitativní výzkum (sebe)prezentace vrcholných politiků. Ten měl být doplněn ještě kvalitativní analýzou jejich projevů. Po pečlivém seznámení s metodami výzkumu a s analyzovaným souborem dat jsem se rozhodla naplnit teze pouze ohledně kvantitativní části zkoumání. Důkladná argumentační či jiná analýza získaných dat, která by měla skutečnou vypovídací hodnotu, je obsáhlý úkol. Uvažuji proto do budoucna o jejím vypracování v samostatné práci, která by na tuto diplomovou práci navazovala. Konkrétně by mohlo jít o kvalitativní výzkum založený na metodě zakotvené teorie. Soudím, že aplikace této metody na politické projevy by mohla odhalit zajímavé shody či rozdíly v komunikačních aktech

reformních a konzervativních členů vedení KSČ a také postihnout změny, které komunikační akty jednotlivých politiků doznaly v průběhu krizových let 1967, 1968 a 1969.

1. Teoretická část

1.1 Charakteristika období 60. a počátku 70. let v Československu

Příčiny a důvody událostí, které vyvrcholily v roce 1968 tzv. Pražským jarem, nelze hledat v bezprostřední časové blízkosti tohoto období. Byly důsledkem dlouhého procesu, jehož začátky můžeme objevit už v padesátých letech. Pokus o československou reformu má kořeny v rozsáhlých změnách v politice, ekonomice ale i obecně v celé společnosti. Opomenout nelze ani politický vývoj za hranicemi naší země (především v Sovětském svazu), který dění v Československu velice silně ovlivňoval.¹

1.1.1 Historický a politický vývoj let 1967 - 1970

1.1.1.1 Historické pozadí československých reforem 1968

Jako jeden z podnětů událostí roku 1968 v Československu a reformních snah a smýšlení vůbec lze vnímat už vývoj v Sovětském svazu po smrti Josifa Vissarionoviče Stalina. Především pak zvolení Nikity Sergejeviče Chruščova do čela Komunistické strany Sovětského svazu a následně její XX. sjezd v roce 1956. Destalinizace se nevyhnula ani zemím sovětského bloku. XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) odsoudil především ústy N. S. Chruščova stalinský teror a tzv. kult osobnosti a otevřel tak i v satelitních státech Sovětského svazu možnost částečného pochybování nad dosavadním pojetím socialismu a budování komunismu.

¹ Viz: Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967-1970: prosinec 1967 - červenec 1968. Brno, Doplněk 1995.

1.1.1.1.1 Proces destalinizace v Československu

Chruščovův nástup do čela Svazu sovětských socialistických republik (SSSR) měl dopad také na mezinárodní politiku. S jeho příchodem se načas zmírnilo napětí mezi Východem a Západem. Uvolnění vztahů mezi státy přineslo i pro československé občany možnost porovnat svou životní realitu s realitou například v zemích západní Evropy. Toto srovnání podpořilo kritické uvažování o společenském vývoji v Československu.²

Uvolnění atmosféry využila i československá společnost, i když vedení Komunistické strany Československa (KSČ) v čele s Antonínem Novotným reformnímu uvažování nijak nepřálo. Na základě projednávání závěrů XX. sjezdu KSSS se v KSČ zformovalo křídlo, které dokonce prosazovalo svolání mimořádného sjezdu. To se ovšem prosadit nepodařilo. Ústřední výbor Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) se rozhodl pro změny v řízení ekonomiky, pro omezení administrativy. Ostrá kritika politických poměrů v Československu a volání po skutečné destalinizaci společnosti zazněla v roce 1956 z II. sjezdu československých spisovatelů. Jaroslav Seifert, František Hrubín a další autoři vystoupili proti zásahům státu do literární tvorby a vyzvali spisovatele, aby se stali opravdovým „svědomím národa“. Komunistické vedení cítilo ohrožení svého mocenského monopolu a vyvolalo proti sjezdu spisovatelů kampaň. V květnu 1957 prohlásilo politické byro ÚV KSČ diskusi k XX. sjezdu KSSS za skončenou.³

Přes Novotného nevoli a přes jeho zájem udržet stávající status quo se i KSČ začala na počátku šedesátých let vypořádávat s vlastní minulostí, především s politickými procesy, které probíhaly v předcházející dekádě. Na přelomu let 1962 a 1963 začala pracovat rehabilitační komise v čele s Drahomírem Kolderem. Zpráva komise jednoznačně prokázala nevinu odsouzených a naopak přinesla důkazy o vině mnoha vysokých komunistických funkcionářů. Část KSČ ji proto označila za provokaci. Na základě zprávy byli odvoláni ze svých funkcí Karol Bacflek a Bruno Köhler. V srpnu 1963 se veřejnost v jisté podobě mohla s výsledky práce komise seznámit. „Rudé právo publikovalo (po těžkých diskusích) zprávu tzv. barnabitské komise⁴, která přes Novotného škrty vedla přece jen k plnému odvolání procesů a k soudní rehabilitaci 481 nevině odsouzených.“⁵

² Benčík, Antonín: Rekviem za pražské jaro. Třebíč, Tempo 1998, s. 14 - 15.

³ Procházka, Jaromír: Poválečné Československo 1945 - 1989, Praha, Karolinum 1991, s. 69 - 70.

⁴ Tato komise bývá označována také jako komise barnabitská, několik měsíců totiž zasedala v izolaci v klášteře barnabitek v Praze.

⁵ Čapka, František: Dějiny země koruny české v datech. Praha, Libri 1999, s. 770 - 771.

Kromě obětí politických procesů rehabilitovala československá společnost v šedesátých letech také po roce 1948 perzekvované členy nekomunistického západního odboje.

1.1.1.1.2 Předvečer „Pražského jara“

V druhé polovině šedesátých let neustále sílily hlasy volající po demokratizaci a změnách ve všech oblastech společenského života. Síla opozice proti garnituře spojené s osobou Antonína Novotného, jak v KSČ, tak i v dalších vrstvách společnosti.

I přes snahy krotit prodemokratické tendence přišla v červnu 1967 událost, která urychlila události směřující k Pražskému jaru - IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. Na něm několik spisovatelů (Ludvík Vaculík, Václav Havel, Pavel Kohout, Milan Kundera, Antonín J. Liehm, Ivan Klíma či Karel Kosík) vystoupilo s kritikou režimu a s požadavky na jeho demokratizaci, humanizaci. Volali po zrušení cenzury. Spisovatelé žádali návrat Československa do evropského kontextu, do kulturně civilizační sféry, která odpovídá jeho historii a tradicím. Opatření namířená proti revoltujícím spisovatelům na sebe nenechala čekat. Následovaly tvrdé postihy kritiků v podobě zákazu volení do svazových orgánů, jejich vyloučení z řad KSČ na zářijovém plénu ÚV KSČ. Platforma spisovatelů – časopis Literární noviny byl zastaven a nahrazen časopisem ministerstva kultury.

1.1.1.1.3 Spory a opozice uvnitř KSČ

Na schůzi ústředního výboru KSČ v září 1967 se projeví první ostřejší spory mezi politiky. Novotnému se sice podařilo prosadit tresty proti spisovatelům, kteří kriticky vystoupili na již zmíněném IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, ale udržet obecně ztřeštěnou linii politiky proti přicházejícím reformám už ne. Naopak někteří členové ÚV KSČ vystupovali s čím dál ostřejší kritikou, která se nevyhýbala ani Novotnému samému. Na schůzce členů ÚV KSČ 30. 10. – 31. 10. 1967 první tajemník Komunistické strany Slovenska a člen předsednictva ÚV KSČ Alexander Dubček pronesl zásadní projev, ve kterém vyzval vedení strany k sebekritickému zhodnocení stavu československé společnosti a toho jakým způsobem je řízena. „Podle něj by KSČ nadále neměla fakticky nahrazovat v řízení společnosti vládu. Vládnout by měla vláda na základě přesvědčivosti svého programu.“⁶

V této souvislosti Dubček napadl také kumulování funkcí na nejvyšších stranických a státních postech, typické pro éru Antonína Novotného. Antonín Novotný kromě

⁶ Benčík, s. 18.

prezidentského postu zastával ještě funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, velitele Československé lidové armády, Lidových milicí a byl také předsedou Národní fronty. Dubček zdůraznil také nutnost spravedlivěji uspořádat postavení Slovenska a jeho orgánů v rámci ČSSR. „Slovenská otázka se stala poslední rozbuškou, jejíž odpálení uvolnilo cestu k Pražskému jaru.“⁷ Novotný obvinil Dubčka z nacionální úchyly, ten měl ale v této otázce podporu slovenské veřejnosti. Kritika diskriminace Slovenska v ekonomické a politické oblasti se z Bratislavy ozývala už od počátku 60. let. Navíc sama postava prezidenta Novotného se u Slováků netěšila oblibě.⁸

„Velice jednoduše řečeno, na podzim 1967 dospělo opoziční, antinovotnovské hnutí či reformní hnutí komunistů i nekomunistů do stadia otevřeného střetu uvnitř vedení KSČ (jak za dané situace ani jinak nemohlo být), který dostal podobu sporu o dekumulaci nejvyšších stranických a státních funkcí,“ shrnuje vývoj těsně před obdobím tzv. Pražského jara historik Benčík. Podle něj šlo reformním silám o to, zbavit Novotného funkce prvního tajemníka, protože právě on byl překážkou pro řešení problémů, které ve společnosti nastaly.⁹

Kromě sporů ve straně Novotnému v jeho boji o udržení na mocenském výsluní hlavně u veřejnosti uškodila zdánlivě bezvýznamná událost. Už po několikáté byla na podzim 1967 vypnuta elektrina na vysokoškolských kolejích v Praze na Strahově. Studenti se kvůli tomu se svíčkami v rukou a s voláním „Chceme světlo“ vydali na protestní pochod směrem na Pražský hrad. Policie demonstraci v Nerudově ulici brutálně rozehnala.

Udržet Novotného u moci se mezi prosincovým a lednovým plénem snažili také příslušníci armády a Státní bezpečnosti. Armádní generálové Jan Šejna a Miroslav Mamula iniciovali za vědomí téměř kompletní generality plány, jak armáda podpoří prezidenta a prvního tajemníka ve funkci.

Nechyběly ani úvahy, které plánovaly vystoupení armádních jednotek na podporu Novotného. Uskutečnit se je ale nepodařilo.

Generál Jan Šejna, který se pokoušel Novotného ve funkcích udržet, se nakonec sám stal jedním z důvodů jeho definitivního pádu. Kvůli machinacím se zemědělským osivem byl Novotného chráněncem obviněn z rozkrádání státního majetku. Když se věc nevyvíjela v Šejnův prospěch, i kvůli nové politické situaci, rozhodl se emigrovat. 26. 2. 1968 utekl Šejna do Itálie a odtud do USA, kde spolupracoval s CIA. Tak vznikla aféra „semínkového generála“, která ovlivnila postavení Novotného na politické scéně i náhled veřejnosti na něj.

⁷ Benčík, s. 19.

⁸ Procházka, s. 84.

⁹ Benčík, s. 19.

1.1.1.2 Rok 1968 – Od „Pražského jara“ k invazi vojsk

Novotný byl odvolán z funkce prvního tajemníka na plenárním zasedání ÚV KSČ, které probíhalo v prvních dnech ledna 1968. K této události je přibližně možné datovat začátek období Pražského jara. Novým prvním mužem strany se stal Alexander Dubček.

1.1.1.2.1 Dubčekova éra a Akční program

Dubček začal hned po svém nástupu do funkce pracovat na konkrétním programu demokratických reforem, které by v Československu měly proběhnout. Dokument s názvem *Akční program KSČ* byl hotov už koncem února a ÚV KSČ ho na svém dubnovém zasedání jednomyslně přijal. Klíčovým momentem plánu byla demokratizace. „Obsahoval změny, které v příštích dvou letech chtěla komunistická strana (stále jako ústavou „uzákoněná“ vedoucí politická síla) uskutečnit v oblasti politické (zejména v oblasti občanských práv a politického systému), ekonomické (ekonomická reforma v rámci socialismu), kulturní a zahraniční politice.“¹⁰ Návrh se setkal s příznivým ohlasem u veřejnosti. Většina lidí si v této době přála zachovat socialismus. Podle průzkumu Ústavu pro výzkum veřejného mínění ČSAV z období „Pražského jara“ si socialismus přálo zachovat 89 % obyvatel. Opaak pro kapitalismus se vyslovilo jen 5 % dotázaných. Zbýlých 6 % nemělo vyhraněný názor.¹¹ Lidé nechápali navrhované změny jako odklon od socialistického uspořádání. Začalo budování takzvaného „socialismu s lidskou tvář“.

Na počátku dubna byla jmenována nová vláda v čele s Oldřichem Černíkem. Za jeden ze svých hlavních úkolů si stanovila přípravu federace. Dokončeny měly být také stranické rehabilitace. Vznikla tzv. Pillerova komise, která s početným týmem odborníků připravila čtyři desítky dílčích studií. Závěrečná zpráva komise se ovšem v důsledku srpnových událostí nikdy neprojednávala.

Antonín Novotný pod tlakem sporů ve straně i veřejného mínění abdikoval 22. 3. 1968. 30. března se novým československým prezidentem stal na Dubčekův návrh Ludvík Svoboda. Odchod Novotného z nejvyšších funkcí a vážně míněná snaha o změny čím dál silněji znepokojovaly politické představitele SSSR. V Sovětském svazu navíc od roku 1964 nastal opačný proces než v Československu. Relativně proreformní Chruščov je vystřídán Leonidem Brežněvem na místě prvního tajemníka ÚV KSSS. Ten v SSSR prosazuje

¹⁰ Čapka, s. 782.

¹¹ Mencl, Vojtěch a kol.: Osm měsíců Pražského jara 1968. Praha, Práce 1991, s. 120.

neostalinistické pojetí politiky.¹² Vůdcové ostatních zemí sovětského bloku se navíc s Brežněvem více méně ztotožňovali a reformní proces u nás pro ně byl jen nebezpečným příkladem pro jejich národy, a tím i možným ohrožením jejich vlastních mocenských pozic.

V první polovině dubna se v Moskvě koná zasedání ÚV KSSS, jehož hlavním tématem je situace v Československu. Výbor přijímá opatření, která mají zabránit odtržení Československa ze socialistického bloku. „Z hlediska mocenskopolitických zájmů a plánů Moskvy mělo Československo jako geopolitický prostor ve střední Evropě neobyčejně veliký význam.“¹³

24. dubna přijel do Československa maršál I. Jakubovskij – velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy. Neúspěšně se pokusil dostat dvě divize československé armády pod přímou kontrolu Spojených ozbrojených sil.¹⁴

4. května dorazila na sovětské pozvání do Moskvy československá delegace (Dubček, Biřak, Smrkovský a Černík). Delegace až na Vasila Biřaka reformní proces podporovala, i když s určitými obavami z nárůstu protisocialistického smýšlení. Brežněv představitele ČSSR tvrdě kritizoval. Podle něj byl v Československu ohrožen socialismus jako takový i pozice KSČ, která je činěná odpovědnou za vše negativní. Sovětské vedení získalo souhlas s dřívějším konáním vojenského cvičení armád států Varšavské smlouvy na našem území. Ze září se přesunulo na červen. Vojenské cvičení „Šumava“ se na konci června uskutečnilo, oddalovaný odchod sovětských vojsk ze země zvyšoval napětí v zemi i protisovětské nálady.

Po návštěvě v Moskvě se předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ po dramatické diskusi shodly, že situace v zemi je vážná a že ji zhoršuje aktivita pravicových, protisocialistických sil. Na přelomu května a června se konalo další zasedání ÚV, kde se střetly dvě představy vývoje v Československu: Dubčekova a Biřakova. Přijatá rezoluce obsahovala odsouzení politických extrémů, zleva i zprava, a kladně hodnotila plnění Akčního programu. Na 9. září byl svolán mimořádný sjezd KSČ.

Od československých diplomatů v ostatních socialistických zemích přitom stále častěji přicházejí zprávy o možném vojenském zásahu na našem území.¹⁵

1.1.1.2.2 Veřejnost na straně demokratických reforem

Prvomájové oslavy roku 1968 jasně ukázaly názory veřejnosti, která podporovala reformní politiky v čele s Alexandrem Dubčekem. Neorganizovanost, spontaneita a masovost

¹² Benčík, s. 28.

¹³ Benčík, s. 28.

¹⁴ Benčík, s. 37.

¹⁵ Benčík, s. 37.

podpory reforem mezi československými občany utvrdila sovětské politiky v představě o nebezpečí, které může vývoj v Československu přinést. Podobný účinek měla i výzva *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, vědcům, umělcům a všem* z pera Ludvíka Vaculíka, která byla zveřejněna 26. 6. 1968. Text, jež vznikl na podnět členů Akademie věd, nabádal k tomu, aby se čerstvě rozběhnutý proces demokratizace nezastavil. Vyzýval občany k aktivitě: „Oživujeme činnost Národní fronty. Požadujeme veřejná zasedání národních výborů. K otázkám, které nechce nikdo znát, ustavujeme vlastní občanské výbory a komise. Je to prosté: sejde se několik lidí, zvolí předsedu, vedou řádně zápis, publikují svůj nález, žádají řešení, nedají se zakřiknout. Okresní a místní tisk, který většinou zdegeneroval na úřední troubu, proměňujeme v tribunu všech kladných politických sil, žádáme ustavení redakčních rad ze zástupců Národní fronty nebo zakládáme jiné noviny. Ustavujeme výbory na obranu svobody slova. Organizujeme při svých shromážděních vlastní pořádkovou službu. Uslyšíme-li divné zprávy, ověřujeme si je, vysíláme delegace na kompetentní místa, jejich odpovědi zveřejňujeme třeba na vratech. Podporujeme orgány bezpečnosti, když stíhají skutečnou trestnou činnost, naší snahou není způsobit bezvládní a stav všeobecné nejistoty. Vyhýbejme se sousedským hádkám, neožirejme se v politických souvislostech. Prozrazujeme fyzly.“¹⁶ Odpůrci reforem ihned označili text za kontrarevoluční.

1.1.1.2.3 Rostoucí napětí v sovětské sféře vlivu

V červenci a první polovině srpna stále sílily indicie, že státy tzv. Varšavské pětky pod vedením Sovětského svazu nenechají vývoj v Československu bez radikální odezvy.

První kolo příprav se odehrálo na schůzce „pětky“ ve Varšavě. Klíčové jednání se odehrálo ve slovenské Čierné nad Tisou, kde se setkala vedení komunistických stran ČSSR a SSSR. Československá delegace vystupovala nejednotně. Někteří její členové (Biľak či Kolder) do značné míry přitakali sovětským argumentům. Ačkoli nebyla podepsána žádná písemná dohoda, Sověti odjížděli z Čierné s dojmem, že získali od protistran závazky k „napravení“ situace. Na rozloučenou Brežněv československému vedení oznámil: „Dali jste nám slib a my věříme, že budete bojovat... chceme prohlásit, že jsme ochotni vám v tomto případě poskytnout neomezenou pomoc... bude-li váš plán zmařen, svolat novou poradu bude těžké... Pak vám přijedeme na pomoc.“¹⁷

Jednání, z jehož průběhu neměla veřejnost žádné zprávy, vyvolala u obyvatel Československa spontánní projevy podpory politických představitelů v čele s Dubčekem. Pod

¹⁶ <http://ludvikvaculik.cz/index.php?pid=56&sid=37>

¹⁷ Benčík, s. 117.

text spisovatele Pavla Kohouta *Poselství československým účastníkům* se během tří dnů podepsalo na milion občanů.¹⁸

Další schůzka československé politické reprezentace tentokrát se zástupci států varšavské smlouvy se konala už třetího srpna v Bratislavě. Přinesla zdánlivě uklidnění a představu, že Brežněvovo vedení je ochotné alespoň k minimální toleranci k politickým procesům v ČSSR. Primárním úkolem se stalo naplánovat a uspořádat XIV. sjezd KSČ. „Z tohoto důvodu také vyjádřilo reformní vedení určitou ochotu ke kompromisům při řešení jevů, Moskvou a varšavskou pětkou nejvíce kritizovaných, jako byla činnost K 231, KANu, sociální demokracie a sdělovacích prostředků.“¹⁹ Na bratislavském jednání ovšem proběhla také neoficiální část, která ovlivnila další vývoj událostí. Konzervativní křídlo československého vedení předalo sovětským zástupcům takzvaný zvací dopis, ve kterém Leonida Brežněva žádali o internacionální pomoc v boji proti kontrarevoluci. Tento „zvací dopis“ se později stal jedním z nástrojů legitimizace vpádu vojsk Varšavské smlouvy na naše území. Podobně byl později využíván dopis devětadevadesáti zaměstnanců pražské továrny Pragovka, který na konci července otiskl moskevský deník Pravda. I v něm žádali zaměstnanci podniku Sovětský svaz o pomoc.

1.1.1.2.4 Srpnová vojenská intervence

Hrozby SSSR se naplnily v noci z dvacátého na jedenadvacátého srpna, kdy vojska pěti států socialistického bloku (Svazu sovětských socialistických republik, Německé demokratické republiky, Polska, Maďarska a Bulharska) překročila československé hranice.

Na tři čtvrtě milionů vojáků v sedmadvaceti divizích proniklo do Československa z příhraničních oblastí Polska, NDR a Maďarska. Okupační vojáci obsadili všechna větší města i významné státní budovy – nejen redakce hlavních médií, ale i sídla vrcholných státních orgánů.

Vojenská rada států rozhodla, aby armáda nekladla intervenčním vojskům odpor. Předsednictvo Ústředního výboru přes stále se prohlubující rozpory mezi reformisty a konzervativci odhlasovalo tzv. *Prohlášení k československému lidu*. Prohlášení vyzývalo občany, aby zachovali klid a nekladli vojskům odpor. Československá politická reprezentace se v něm od vojenského zásahu jednoznačně distancovala: „Stalo se tak bez vědomí prezidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády a prvního

¹⁸ Další masovou akcí bylo přispívání na tzv. Fond republiky. Všechno začalo dobrovolnými pracovními směnamí. Pak občané začali přispívat penězi i zlatem na tzv. zlatý poklad republiky (do 21. srpna dary dosáhly výše 190,5 milionů korun a šedesátí kilogramů zlata).

¹⁹ Benčík, s. 121.

tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů...Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva,“ uvádí mimo jiné dokument.²⁰ Ačkoli se prohlášení nemohlo ještě dostat k veřejnosti klasickým rozhlasovým vysíláním, které přesně ve dvě hodiny ráno nechal vypnout ředitel Ústřední správy spojů Karel Hoffmann, šířilo se díky rozhlasu po drátě. Druhý den je pak převzal rozhlas, televize i tisk.²¹

Tvrdý postup Sovětského svazu pokračoval i v dalších dnech. Reformní představitelé Československa v čele s Dubečkem byli zatčeni a internováni na území SSSR. Pokud konzervativních politiků narychlo, nedemokraticky ustavit tzv. dělnicko – rolnickou vládu, kterou měl vést Alois Indra, selhal.

1.1.1.2.5 Moskevský protokol – začátek konce reforem

22. 8. 1968 se v továrně ČKD v pražských Vysočanech konal XIV. mimořádný sjezd KSČ. Ten zvolil nové vedení. Prvním tajemníkem se stal v tu dobu internovaný Dubček. Sjezdu se ovšem nezúčastnili téměř žádní slovenští delegáti. Den na to začalo jednání československé a sovětské politické reprezentace v Moskvě. Druhý den na něj byli dopraveni i věznění českoslovenští politici. Tito i ostatní členové delegace byli pod nátlakem nuceni podepsat tzv. moskevský protokol. Ten kromě jiného obsahoval požadavek na zavedení cenzury, zákaz „protisocialistických organizací“, upevnění pozic Bezpečnosti a armády v ČSSR a důsledné plnění závazků vyplývajících z jednání v Čierné nad Tisou. Jediný, kdo protokol z jednání nepodepsal, byl předseda Ústředního výboru Národní fronty František Kriegel. (6. září byl Kriegel z této funkce odvolán.)

V Československu mezitím vyvrcholily akce celospolečenského odporu proti okupaci generální stávkou.

Závěry tzv. moskevského protokolu začaly být brzy uváděny do praxe. Již v polovině září byly přijaty dva nové zákony, které výrazně zasáhly do ústavních i občanských práv. První zákon zakazoval existenci politickým stranám a organizacím stojícím mimo Národní frontu. Druhá legislativní úprava stanovila některá přechodná opatření k upevnění veřejného pořádku, jež citelně omezila svobodu shromažďování.

18. října 1968 pak Národní shromáždění schválením *Smlouvy o podmínkách a dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR* legalizovalo vojenskou intervenci. Po

²⁰ Benčík, s. 151.

²¹ Naopak „zvací prohlášení“ protireformních politiků se nepodařilo díky odporu zaměstnanců médií ani o odvysílat v rozhlasu, ani otisknout v Rudém právu.

podpisu prezidenta Ludvíka Svobody vstoupila smlouva ještě týž den v platnost. Obrat nastal i v komunistické straně. Ve vedení KSČ prosazovaly své představy promoskevsky orientovaní politici. Na listopadovém zasedání ÚV KSČ se reformní snažení odsunulo pouze do ekonomické roviny.

Zvláště mezi studenty a mladými lidmi pokračovaly akce odporu proti přítomnosti okupačních vojsk. 6. a 7. listopadu 1968 se uskutečnily v několika českých městech demonstrace. Byly násilně potlačeny bezpečnostními složkami. Dalším způsobem jak projevit nespokojenost byly studentské stávky. Snahou studentů bylo navrácení k předsrpnovým demokratickým idejím. Stávky probíhaly za velké podpory ostatní veřejnosti.²²

1.1.1.3 Roky 1969, 1970 – přichází éra normalizace

Během roku 1969 stále pevněji uchopovaly moc ve státě i konkrétní funkce do rukou odpůrci reformního hnutí. Na dubnovém zasedání ÚV KSČ rezignoval Alexander Dubček. Ve funkci prvního tajemníka ho vystřídal Gustáv Husák.²³

1.1.1.3.1 Husákova éra a „konsolidace“ poměrů

Husák začal naplňovat návrat ke „starým pořádkům“, tedy k takzvanému byrokraticko-direktivnímu socialismu. Na zasedání ÚV KSČ v září 1969 byl přehodnocen polednový vývoj, mimořádný vysočanský sjezd strany prohlášen za nelegální a okupace vojsky „pětky“ naopak za mezinárodní pomoc. Odstartovaly také kádrové čistky, které se později nevyhnuly žádné společenské oblasti. Početná skupina politiků spojená s reformním procesem musela stranu opustit.

Federální shromáždění (FS) zrušilo „protisocialistické dokumenty a usnesení“ přijaté v roce 1968. Bylo vyměněno osm členů předsednictva FS. Noví předsedové byli dosazeni do Federálního shromáždění, Sněmovny lidu i Sněmovny národů. V září jmenovaná federální vláda ve svém programovém prohlášení nařídila všem ministerstvům a ústředním orgánům, aby politicky zhodnotily své zaměstnance. Cílem bylo odstranit reformně uvažující zaměstnance a očistit úřady od „revizionistických“ sil.

²² Gilcher – Holteyová, Ingrid: Hnutí '68 na Západě. Praha, Vyšehrad 2004, s. 132.

²³ Dubček byl zanedlouho nakrátko zvolen do čela federálního shromáždění. Předsedou byl v období od 28.4. do 15.10.1969.

1.1.1.3.2 Poslední pokusy o občanský odpor

Vyburcovat společnost z letargie a přimět ji k odporu! To byl cíl studenta Filosofické fakulty UK Jana Palacha, který se 16. ledna 1969 upálil u kašny Národního muzea. Protestoval tak proti okupaci a odklonu od ideálů „Pražského jara“. Palachův pohřeb 25. ledna se stal všenárodní demonstrací proti snahám konzervativců vrátit společnost před leden 1968. Bylo to jedno z posledních masových vystoupení národa proti režimu.

Stejně pohnutky vedly k sebeupálení i Jana Zajíce. Ten se ke svému činu odhodlal o více než měsíc po Palachovi – 25. února. Na počátku dubna si na jihlavském náměstí ze stejných důvodů a stejným způsobem vzal život také Evžen Plocek, čtyřicetiletý delegát vysočanského sjezdu a zastánce reformem.

Další příčinou pro shromažďování lidí a vyjadřování nesouhlasu se v březnu v desítkách měst staly oslavy vyhraných zápasů československé reprezentace se sovětskou „sbornou“ na Mistrovství světa v hokeji ve Švédsku. Na Václavském náměstí se odehrál podle všeho bezpečnostními složkami vyprovokovaný útok na pobočku letecké společnosti Aeroflot. Moskva této události využila k ostré kritice na adresu KSČ.

Definitivní tečku za možností demokratizace společenských vztahů přinesly události spojené s prvním výročím vstupu vojsk na území Československa. Na několika místech republiky (především v Praze, Brně či Liberci) se konaly demonstrace vyjadřující nesouhlas s okupací i s posrpnovým politickým a společenským vývojem. Demonstrace byly násilně potlačeny československými bezpečnostními složkami – armádou, Bezpečností a Lidovými milicemi. „Definitivně skončilo období koketování s reformami a začala éra normalizace.“²⁴

Bezprostředně po brutálních zásazích československých ozbrojených složek proti demonstrantům schválilo předsednictvo Národního shromáždění (v čele s alexandrem Dubčekem) zákonné opatření číslo 99/1969 Sb. Takzvaný pendrekový zákon způsob potlačení demonstrací ex post legalizoval.

1.1.1.3.3 Prověrky a čistky

Politické prověrky a čistky nabíraly v roce 1970 ještě na síle. Procházela jimi pochopitelně i KSČ. Ústřední výbor strany opustila od zasedání v dubnu 1969 více než polovina členů. Prověření ale měli být i řadoví členové strany. Stalo se tak prostřednictvím pohovorů spojených s výměnou stranických legitimací. Z více než milionu a půl členů nedostalo novou stranickou legitimaci přes dvacet procent. Vyloučení či vyškrtnutí ze strany

²⁴ Čapka, s. 794.

s sebou často přineslo i problémy v zaměstnání a další postihy, které se nedotkly jen bývalých straníků ale i jejich rodin.²⁵

Zásadním dokumentem stanovujícím normalizační postupy se stalo *Poučení z krizového vývoje*, které přijalo prosincové zasedání ÚV KSČ. „Toto zasedání definitivně uzavřelo období tzv. Pražského jara a zahájilo proces totální normalizace života celé společnosti se všemi průvodními znaky teorie a praxe neostalinismu.“²⁶

1.1.1.4 Pražské jaro a současná česká historiografie

Česká historiografie se do dnešních dnů neshodla na názoru, jak interpretovat události, které vyvrcholily tzv. Pražským jarem.²⁷ Existují dva názorové proudy. Podle jednoho byla hlavní příčinou nezdaru reformy nepříznivá zahraničně politická situace a především sovětská vojenská intervence. Podle druhého KSČ a její vrcholní představitelé nedosáhli takového stupně reformního vývoje, aby byli schopni zavést demokratické prvky do systému vzdát se tak vlastního mocenského monopolu. Jinakost pohledů je dobře patrná na často vyhocené diskusi o klíčové postavě tzv. Pražského jara Alexandru Dubčekovi. Jedni ho prezentují jako duchovního otce tzv. socialismu s lidskou tváří, druzí mu vyčítají nestálost v proreformních postojích. Často je připomínán jeho podpis pod tzv. pendrekovým zákonem.²⁸

Podle skupiny historiků, která se tímto obdobím dlouhodobě zabývá v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd české republiky (AV ČR) se musí část českých historiků zbavit citových pout k událostem souvisejícím s tzv. Pražským jarem a hodnotit jejich průběh objektivněji.²⁹

²⁵ Nejen z důvodů těchto perzekucí vzniká po srpnu 1968 mohutná vlna emigrace. Z Československa odešlo na 127 tisíc lidí.

²⁶ Čapka, s. 797.

²⁷ Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa: Normalizace (listopad 1968 – září 1969). Praha a Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk 2003, s. 7 – 9.

²⁸ Viz. Úloha Alexandra Dubčeka v moderních dějinách. Sborník z konference. Praha, Masarykova dělnická akademie 2002.

²⁹ Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír, s. 7-8.

1.1.2 Společenské změny 60. let v Československu

1.1.2.1 Ekonomická krize a životní úroveň obyvatel

Životní úroveň obyvatel Československa byla častým předmětem jednání nejvyšších orgánů státu. To proto, že životní úroveň je spjata nejen se skutečnou ekonomickou situací státu, ale i se situací politickou. „Příčina politického charakteru spočívala v přesvědčení, že životní úroveň a sociální postavení občanů patří mezi nejdůležitější faktory stability režimu,“ soudí historik Karel Kaplan.³⁰ Na přelomu padesátých a šedesátých let československá ekonomika rostla. Byl prostor pro částečné naplňování ideologických představ. Jak sociálního pojetí socialismu, které počítalo se zajištěním sociálních jistot pro všechny občany, tak přechodu ke komunistické společnosti.

Situace se ovšem změnila od roku 1963, kdy se československé hospodářství ocitlo v krizi. Jedním z jejích důvodů byla nerovnováha mezi spotřebou a výrobou. „Hledaly se cesty k odstranění nerovnováhy, mimo jiné i v poklesu tempa slibovaného vzestupu životní úrovně nebo v jeho zastavení, stagnaci.“³¹ Příjmy obyvatel i společenská spotřeba rostly navzdory klesajícímu národnímu důchodu.³² Ekonomika postupně dávala občanům větší spotřebitelský potenciál, ale zároveň jej nedokázala uspokojit. „Naléhavost řešení umocňoval či jako tlak působil vzestup životní úrovně v průmyslově vyspělých zemích Západu, které začaly být chápány jako měřítko pro posuzování životní úrovně v Československu, schopnosti ekonomiky uspokojovat diferencované spotřební zájmy občanů.“³³

Vedení státu si bylo problémů i nutnosti je řešit vědomo, ale snaha, aby se skutečná ekonomická situace neodrazila v sociálním postavení občanů, mu podstatně svazovala ruce. Opatření se tak většinou dotýkala jen menších skupin obyvatel (snížení sociálního zabezpečení pracujících důchodců v roce 1962) nebo měla víceméně „plíživý“ charakter. Příkladem může být opatření z roku 1963, které zhoršilo jakost výrobků větší výtěžností surovin (například pokles tučnosti mléka, vyšší obsah vody v másle apod.).³⁴ Skutečné zvýšení cen v letech 1964 a 1966 se střetlo s kritikou jak od běžných občanů, tak od stranických organizací.

³⁰ Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy 1968. Brno, Doplňek 2002, s. 50.

³¹ Kaplan, s. 51.

³² Kaplan, s. 50.

³³ Kaplan, s. 89.

³⁴ Kaplan, s. 54.

V Československé společnosti šedesátých let se objevily konzumní prvky. Spotřeba se už jako v poválečných letech neorientovala jen na základní potřeby člověka – jídlo, pití, ošacení, bydlení. Srovnávání uspokojování materiálních potřeb občanů u nás a ve vyspělých zemích odhalilo zaostávání Československa a stalo se dalším faktorem, který vedl k uvažování nad změnami celospolečenského charakteru.

1.1.2.1.1. Šikova reforma

Přes špatné výsledky druhého pětiletého plánu schválilo Národní shromáždění plán třetí pětiletky (1961 – 1965), který předpokládal podstatný rozvoj ekonomiky. Zjevně byl ale nad její reálné možnosti.³⁵ Plány se ukázaly přehnané už na jaře 1962, kdy se plénum ÚV KSČ rozhodlo v souvislosti s prohlubující se ekonomickou krizí úkoly pro jednotlivé oblasti revidovat. Pro rok šedesát tři tak vznikl speciální pouze roční plán a třetí pětiletka tím byla fakticky zrušena.

Ekonomickými potížemi státu se v roce 1962 zabýval také XII. sjezd KSČ. Pro československé národní hospodářství stanovil nižší tempo. Důraz se kladl také na intenzifikaci průmyslu. Nepříznivý vývoj ale přijatá opatření nezastavila a národní důchod klesal až do roku 1964. To přimělo vedení strany, aby začalo uvažovat o ekonomické reformě. Koncem roku šedesát tři začala pracovat vládní komise pro zdokonalení soustavy plánování. V jejím čel stál ekonom Ota Šik. Reforma hospodářství se měla ubírat směrem k většímu využití tržních mechanismů a materiální zainteresovanosti pracujících.

Občané se s předpokládanou podobou reformy mohli seznámit na podzim roku 1964, kdy Rudé právo otisklo návrh zásad zdokonaleného řízení národního hospodářství. Šlo ale jen o torzo původních záměrů ekonomických expertů v komisi. Základní koncept reformy byl totiž několikrát přepracováván podle pokynů předsednictva ÚV KSČ. „O reformní návrh se ale od samého začátku vedl tvrdý boj, protože Novotným vedené politbyro se snažilo skutečnému zavedení tržního mechanismu do hospodářství zabránit a zachovat dirigistické výrobní plánování. ...Čtyřikrát musela reformní komise návrh přepracovávat,“ píše hlavní tvůrce myšlenky liberalizace československé ekonomiky Ota Šik ve svých pamětech.³⁶

Ústřední výbor nakonec na počátku roku 1965 návrh po mnoha úpravách schválil. Přesto, že cílem reformy zůstalo převést československou ekonomiku na plánované tržní hospodářství, prostor pro socialistické podnikání či větší účast pracujících na řízení ekonomiky se neotevřel.

³⁵ Čapka, s. 767.

³⁶ Šik, Ota: jarní probuzení – iluze a skutečnost. Praha, Mladá fronta 1990, s. 117.

Moskevské vedení mělo na prosazení či neprosazení reformy u nás velký vliv stejně jako na jiné klíčové otázky. Už jen příprava reformy nemluvě o jejím faktickém zavedení musela být vedením SSSR posváćena. „Bez proreformního Chruščovova postoje by si byl Novotný vůbec nikdy netroufal připustit tak dalekosáhlou reformní přípravu v ČSSR. Pravděpodobně byl Chruščov ochoten reformu v ČSSR jako experiment nejen schválit, nýbrž ji i důrazně podporovat.“³⁷ Poté, co Chruščov ve funkci nahradil Brežněv, se situace změnila. „Reforma měla tedy být provedena – bylo také těžké všechno nyní odvolat – ale v sovětském pojetí. O tržním mechanismu se již nesmělo mluvit...“³⁸

Reforma tak zůstala pouze ve fázi experimentu. Ten zkoušel vybraným průmyslovým podnikům přidělit větší samostatnost při řízení, včetně možnosti podnikání. Podniky zapojené do pokusného projektu vyráběly necelou pětinu z celkové produkce průmyslu. Tvůrci reformy se zavedením experimentu nesouhlasili a viděli za ním snahu politbyra zásadní změny oddálit, dokud nebude jasný postoj Sovětského svazu k nim. Ústřední výbor na svém zasedání v květnu roku 1967 první konkrétní kroky na cestě k decentralizované a tržní plánované ekonomice zamítl. Reforma se zastavila.

„Postupně však nazrávalo ve straně i ve společnosti poznání, že jakákoli reforma národního hospodářství nemá vyhlídky na úspěch, jestliže jí nebude doprovázet i reforma politická.“³⁹

To potvrdil i ekonom Šik ve svém vystoupení na XIII. sjezdu KSČ na přelomu května a června 1966. Ve zvláště sledovaném proslovu, který přednesl po urgencích krajských delegací až poslední den sjezdu na závěr řekl: „Do čtyř let bude nutno najít také nové formy politického řízení.“⁴⁰

1.1.2.2 Slovenská otázka a federalizace Československa

Takzvaná slovenská otázka čili požadavek na federativní uspořádání Československa byla od počátků součástí plánovaných demokratických proměn. To, že slovenští politici začali téma úpravy postavení Slovenska prosazovat i v nejvyšším stranickém vedení, vedlo spolu s dalšími faktory k nastartování reformních procesů v období „Pražského jara“.

³⁷ Šik, s. 120.

³⁸ Šik, s. 126.

³⁹ Benčík, s. 16.

⁴⁰ Čapka, s. 774.

1.1.2.2.1 Snaha o federalizaci jako součást demokratických reforem

Jedním z prvních momentů, kdy se vedení KSČ vážně zabývalo postavením Slovenska, bylo jednání ÚV KSČ v říjnu 1967. Alexander Dubček na něm kromě požadavků na celkovou demokratizaci společnosti vyslovil požadavek na spravedlivé řešení národnostních otázek. To znamená na rovnoprávné postavení Slovenska a jeho orgánů v rámci společného státu. Tehdejší první muž ve státě i straně Antonín Novotný tyto požadavky ostře odmítl a označil je jako nacionalistické. Novotný obecně přispíval spíše ke zvyšování napětí mezi Čechy a Slováky. Tomu pomohlo už jeho urážlivé chování na oslavách Matice slovenské v srpnu 1967, kterým proti sobě popudil slovenské politiky i veřejnost.

Až do dubna 1968 se neuvažovalo o federalizaci, ale jen o částečných úpravách tehdejšího uspořádání československého státu. „Do těchto úvah podstatným způsobem zasiahlo vyhlásenie Slovenskej národnej rady, v ktorom sa vyjádriła za federatívne usporiadanie štátoprávných vzťahov Čechov a Slovákov.“⁴¹

Na Slovensku byly návrhy na nové federativní uspořádání přijímány téměř bezvýhradně, i v Česku ovšem měly mezi veřejností velkou podporu. Podle výzkumu veřejného mínění z dubna 1968 souhlasilo s federací 83 % Čechů (z toho 31 % s částečnými výhradami) a pouze deset procent se vyslovilo proti. Na Slovensku by řeklo ano federaci 94 % obyvatel (z toho 15 % s výhradami).⁴²

1.1.2.2.2 Podoba federace a kompetence národních států

15. května 1968 vznikly usnesením vlády speciální orgány pro nové státoprávní uspořádání. Byl sestaven výbor pod vedením Oldřicha Černíka a vládní komise pro řešení odborných otázek federace. V jejím čele stál Gustáv Husák.

Tato komise zamítla návrh dvou moravských krajů, které usilovaly o trojdielné uspořádání státu. Prosazovala totiž federaci na principu národních států. Konflikty nastaly hlavně v oblasti kompetencí národních orgánů. „Česká strana skor zdorazňovala federatívnu štátnosť s relatívne širokými kompetenciami v oblasti ekonomiky (...), čo malo zabezpečiť fungovanie federácie. Slovenská strana zasa navrhovala čo najväčšiu výlučnú kompetenciu národných orgánov, aby tieto boli schopné riadiť svoje hospodárstva (...). Vo výlučnej kompetencii federálnych orgánov mala byť zahraničná politika, obrana, spoločná mena, ceny, clá a hmotné rezervy. Najrozsiahljším predmetom sporov sa stala spoločná kompetencia

⁴¹ Žatkuliak, Josef: Federalizácia Československého štátu 1968 - 1970, Vznik československej federácie roku 1968. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk 1996, s. 7.

⁴² Žatkuliak, s. 8.

národných a federálnych orgánov (niektoré rezortné ministerstvá, najmä zápas o zaradenie rezortu priemyslu, ale aj financie, zahraničný obchod, spoje, železnice, dane atď.).“⁴³

Po složitých jednaniach predložila vládni komise materiály, ktoré sa staly základom pro vypracování ústavního zákona o česko - slovenské federaci, jak z politického, tak ekonomického hlediska. Kromě spravedlivého federativního uspořádání je v podkladech akcentován plánovaný demokratický vývoj Československa. „Základnou federativního uspořádání je socialismus oprostěný od byrokraticko-administrativních deformací v ekonomické i politické sféře, který se zakládá na ekonomické soustavě plánovitého řízení a na důsledném rozvoji politické demokracie,“ uvádí shrnující materiál odborné vládní komise.⁴⁴

Jako jeden z prvých konkrétních kroků k odstranění asymetričnosti mezi českými a slovenskými státními orgány je chápáno zvolení České národní rady v červenci roku 1968. Srpnová intervence vojsk Varšavské smlouvy narušila probíhající přípravy federace. „Bezohľadné zasahovanie Moskvy do vnútropolitických pomerov ČSSR negatívne poznačilo aj ďalší proces tvorby ústavného zákona o česko – slovenskej federácii. Štátne a politické orgány ČSSR reagovali na túto situáciu viacerými vyhláseniami, v ktorých sa vyjadrili za pokračovanie procesu tvorby zákona podľa povodných zámerov a princípov.“⁴⁵

Sovětské vedení zastavilo změnu socialismu u nás a s nedůvěrou se dívalo na celý proces federalizace. Kvůli obavám o oslabení vedoucí úlohy strany ovšem zcela nekompromisně odmítlo jakékoli náznaky dělení, které by se týkaly Komunistické strany Československa. „Striktný zákaz federalizácie KSCŽ zo strany Moskvy znemožnil reformu politického systému a s federalizáciou štátu Moskva len s ťažkým srdcom súhlasila, keďže nechcela mať dvoch partnerov.“⁴⁶

1.1.2.2.3 Legislatívni zakotvení federativního uspořádání

Přes mnohé kompromisy na obou stranách a přesto, že některé otázky (zvláště rozdělení politického systému) zůstaly otevřené, schválilo Národní shromáždění 27. října 1968 ústavní zákon, který přeměnil do té doby unitární ČSSR na federativní republiku. Zákon začal platit od ledna 1969.

V rámci normalizačního procesu přijalo v prosinci 1970 Federální shromáždění v ústavním zákoně o federaci změny, které posílily pravomoci centra na úkor republik.

⁴³ Žatkuliak, s. 416.

⁴⁴ Žatkuliak, s. 166.

⁴⁵ Žatkuliak, s. 8.

⁴⁶ Žatkuliak, s. 418.

1.1.2.3 Občanská společnost

„Na počátku šedesátých let propukla v ČSSR hospodářská krize, která se projevila i v politické sféře. Monopolní politická moc začala jevit známky opotřebování a direktivně ovládané společenské organismy se chopily příležitosti: hledaly cesty k větší autonomii.“⁴⁷

„Označujeme celý proces, který probíhá v těchto několika posledních měsících, za období obrody, obrody v pojmání a uskutečňování v praktickém životě občanských svobod, svobody tisku, slova, shromažďování a přístupu k řešení základních problémů země v celé široké oblasti institucionální a vzájemných vztahů politických a společenských sil,“ řekl František Kriegel na rozšířeném zasedání Ústředního výboru Národní fronty 8. dubna 1968, krátce poté, co byl zvolen jeho předsedou.⁴⁸

Projevy občanské společnosti byly na jedné straně důsledkem procesu uvolňování v Československu šedesátých let, zároveň se ale postupem času začaly reformní proces aktivně ovlivňovat. „Zdá se nepochybné, že tisk a nejružnější projevy veřejného mínění přerostly původní představy reformátorů v ÚV KSČ a staly se hnací silou systémových změn. Proti politickému scénáři srpnové okupace a nastolení prosovětské „dělnicko – rolnické vlády“ také nejrůzněji vystoupila občanská veřejnost. Pod jejím tlakem upouštěla v průběhu jarních a letních měsíců roku 1968 i KSČ postavení mocenské organizace a směřovala k tomu stát se politickou stranou, tj. součástí občanské společnosti. To bylo také jednou z příčin razantního zásahu neostaliniistických sil.“⁴⁹

1.1.2.3.1 Projevy občanské společnosti

Občanská aktivita se v Československu šedesátých let začala projevovat ve všech sférách veřejného života, a to uvnitř i vně dosavadních oficiálních struktur. Například v politické oblasti se bývalí funkcionáři pokoušeli obnovit sociální demokracii. V březnu 1968 vznikla akční skupina pro obnovu strany, v červenci už existovalo 150 místních sdružení strany s 1500 členy. Rovněž v březnu 1968 ustavili političtí vězňové odsouzení podle zákona 231/1948 Sb. Ústřední výbor Klubu 231 (K 231). Vzniká také Klub angažovaných nestraníků (KAN) či Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy. Začínají fungovat dělnické výbory na obranu svobody tisku.

⁴⁷ Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří: Občanská společnost (1967 – 1970), Emancipační hnutí uvnitř národní fronty 1967 – 1970. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk 1995, s. 9.

⁴⁸ Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří, s. 31.

⁴⁹ Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří, s. 9.

V sociálně ekonomické oblasti se rozvíjejí nezávislé odbory, rady pracujících či družstevní hnutí.

„Zvlášť výrazně se projevily emancipační snahy v zájmové sféře, kde vznikaly organizace, sdružení a kluby mládeže, tělovýchovné organizace Sokol, Orel, kluby nezávislých spisovatelů a skladatelů, koordinační centra uměleckých svazů, aktivity církvi a národnostních menšin (Maďarů, Poláků, Němců, Rusínů, romského etnika). Většího významu nabyly také snahy o samostatnost místní samosprávy a její vymanění z přímého řízení aparátem komunistické strany (Hnutí za samosprávu obcí a měst).“⁵⁰

„Občanská společnost se podle historiků neprojevuje pouze vystupováním na úrovni spolků či organizací, ale i spontánním vyjadřováním názorů jednotlivců – ústně či písemně. Ať už jsou to projevy podpory či občanské revolty. Srpnová okupace vyvolala „atmosféru hořkosti, pocit zrady, bezmoci, nenávisti, ale i silně prožívaného vědomí morální převahy. Z dosud netušené hloubky národní soudržnosti vznikaly spontánní zvěsti, nápisy, hesla, anekdoty, anonymní verše, skladby, které dokonale odrážely sféru kolektivního vědomí, jednoznačně odmítavé stanovisko k faktu okupace a stalinsko - brežněvovskému konceptu politiky.“⁵¹

Srpnová okupace měla okamžité důsledky pro výše zmíněné organizace. Moskva žádala především okamžité zrušení organizací, které podle ní oslabovaly vedoucí roli KSČ ve společnosti – obnovená sociální demokracie, KAN, K 231.

Období normalizace let 1969 a 1970 opět okleštilo občanské svobody. Projevy občanské společnosti byly z oficiální sféry vytlačeny do sféry neformální, pololegální nebo ilegální. Vpád vojsk ale probudil občanskou revoltu a nekapitulantské postoje jednotlivců. „Po 21. srpnu však už nebylo v Československu síly, která by se mohla postavit na obranu sotva probuzeného občanského vědomí. Oligarchické stranicví triumfovalo nad občanstvím, ale samo ztratilo perspektivu.“⁵²

⁵⁰ Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří, s. 9.

⁵¹ Pecka, Jindřich: Spontánní projevy Pražského jara 1968 – 1969. Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk 1995, s. 8 – 9.

⁵² Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří, s. 16.

1.1.3 Charakteristika médií 60. a počátku 70. let v Československu

1.1.3.1 Média v 60. letech - ústup od striktní reglementace

Stejně jako ostatní složky společnosti ovlivnila uvolněnější atmosféra Československa 60. let i sféru médií.

1.1.3.1.1 Problém: nezájem veřejnosti

Svým způsobem si změny v této oblasti vyžádala i sama veřejnost, která od konce padesátých let až téměř k počátkům reformního období vytrvale ztrácela o některé obsahy nabízené tehdejšími médii zájem, zvláště v případech oficiálních politických stanovisek. Média tak přestávala v plné míře plnit roli ideologické opory režimu a fungovat jako faktor jeho stability. „V letech 1957 – 1967 poklesl prodej tiskovin – novin, časopisů, knih, na jejichž šíření mělo komunistické vedení zájem.

Snížil se prodej deníků komunistické strany, naopak se zvýšil prodej obrázkových časopisů. Na knižním trhu se objevila řada titulů, rozrušila se praxe určování podílu vydávaných knih podle oborů a podle územní příslušnosti autora. Podobný vývoj zaznamenala divadla a film. Kromě snižování počtu diváků rostla návštěvnost na dílech západní produkce. U rozhlasu a televize se zájem posluchačů a diváků zvětšoval u pořadů nepolitického charakteru.“⁵³

Potřebu znovu obnovit ideologický dopad tisku na veřejnost si uvědomovalo i stranické vedení. V červenci 1960 politické byro ÚV KSČ v *Základní směrnici rozvoje periodického tisku do roku 1965* naplánovalo vyšší náklady, pestřejší strukturu titulů i zkvalitnění obsahu. „Rozhodující převaha socialistického tisku nad buržoazním je dána jeho obsahem. Tato převaha může se však projevit ještě účinněji, budou – li vytvořeny podmínky pro zvyšování počtu výtisků na 1000 obyvatel, rozšiřování rozsahu, lepší grafickou úpravu a větší pohotovost veškerého tisku. Dosavadní počet 177 výtisků na tisíc obyvatel bude třeba do roku 1965 zvýšit na více než 300 výtisků, což je průměr dosahovaný v některých zemích socialistických i kapitalistických,“ uvádí směrnice.⁵⁴

⁵³ Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy 1968. Brno, Doplněk 2002, s. 396-7.

⁵⁴ Blodigová, Alexandra - Kopplová, Barbara - Sekera, Martin: Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. Katalog Výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Praha, SÚA 2002, s. 16.

1.1.3.1.2 Média – platforma pro reformní postoje

Média se snaží vymanit z přísného politického dohledu. Sama začínají aktivně přispívat ke kritické společenské diskusi. V období liberalizace společnosti vznikají nové tituly kulturních a společensko vědních periodik. Ty se postupně stávají platformou pro zastánce reformy systému.⁵⁵ „Velice aktivně vystupovali představitelé slovenské kulturní fronty, soustředění kolem časopisu *Kultúrny život*. Kritizovali protislovenskou politiku A. Novotného a dožadovali se m.j. federativního uspořádání republiky. V českých zemích plnily obdobnou roli *Literární noviny*.“⁵⁶ Alespoň částečně se uvolňovat z cenzurních pout se dařilo i televizi a rozhlasu, ačkoli tato média spadala pod přímý vliv ÚV KSČ.⁵⁷

Vedle kulturních časopisů využily liberalizace poměrů ke svému nebyvalému rozkvětu například divadla malých forem či kinematografie. Právě v tomto období začala tvořit velice úspěšná generace tvůrců tzv. nové vlny české kinematografie.⁵⁸

„S růstem ‚neposlušnosti‘ některých činitelů ideologického aparátu, s prohlubující se názorovou diferenciací a s poklesem účinnosti oficiální ideologie se zvětšoval jak stranický dohled nad institucemi a činiteli ideologického aparátu, tak zvyšovala aktivitu státní cenzura.“⁵⁹

V rámci reformy kontrolního systému právě v druhé polovině šedesátých let cenzura získala oficiální podporu v legislativě. Právní rámec cenzury stanovil zákon č. 81/1966 Sb. Cenzurní úřad byl přejmenován na Ústřední publikační správu.

Ani zvýšená aktivita cenzury nezastavila zásadní společenské a politické polemiky, které se v médiích druhé poloviny 60. let vedly a zájem veřejnosti o účast na neregulované veřejné komunikaci naopak stále rostl. „Prostor pro naplnění této role médií se zvětšoval zvláště od poloviny šedesátých let a vyvrcholil v roce 1968.“⁶⁰

⁵⁵ Končelík, Jakub: Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968. In: Končelík, Jakub – Kopplová Barbara – Prázová, Irena: Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a Evropské unii II. Praha, Matfyzpress 2002, s. 314.

⁵⁶ Benčík, Antonín: Rekviem za pražské jaro. Třebíč, Tempo 1998, s. 16.

⁵⁷ Hoppe, Jiří: Pražské jaro v médiích: Výběr z dobové publicistiky. Praha a Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 10.

⁵⁸ Blodigová, Alexandra - Kopplová, Barbara - Sekera, Martin, s. 17.

⁵⁹ Kaplan, s. 397.

⁶⁰ Blodigová, Alexandra - Kopplová, Barbara - Sekera, Martin, s. 17.

1.1.3.2 Role médií v roce 1968

Média se na počátku roku 1968 stala jedním z důležitých aktérů období tzv. Pražského jara. „Činitelem, který od samých počátků vstoupil do událostí a hrál v nich podstatnou úlohu, dodával občanům kuráž a formoval jejich společné myšlenky byl tisk. Přesněji řečeno tisk, rozhlas a televize. Po celou dobu vlády Novotného a vlád dřívějších byly tyto sdělovací prostředky spolehlivým sluhou, který sice občas zazlobil, ale ve svém souhrnu tlumočil stanoviska vedení, případně jeho mlčení k choulostivým otázkám. Proč se prakticky přes noc přeměnily v nástroj, který společenským změnám nejen stranil, ale pomáhal je urychlovat. Lidé, kteří v novinách, rozhlasu a televizi pracovali, měli se svými čtenáři a posluchači stejný názor na to, co je a co není správné. Navíc často viděli neduhy společnosti ve větším měřítku a širších souvislostech,“ soudí o úloze médií Jiří Vančura.⁶¹

Samý počátek liberálního období, tedy zvolení Alexandra Dubčeka na místo prvního tajemníka ÚV KSČ, ještě média prezentovala v duchu své předchozí práce. „Informace o jeho průběhu byly jako obvykle velice skrovné a většina občanů se zpočátku domnívala, že jde o běžnou výměnu ve vedoucích funkcích vládnoucí KSČ, která nebude mít žádný vliv na další vývoj společnosti.“⁶²

Téměř měsíc trvající mlčení vrcholných politiků o výsledcích lednového zasedání už nebylo udržitelné. Ačkoliv mezi nimi nebyl jednotný postoj, zda vůbec a do jaké míry informovat veřejnost,⁶³ 21. 1. 1968 otiskl deník Práce zásadní materiál Josefa Smrkovského pod názvem *Oč dnes jde*. Ten nastiňoval plánované změny v politice i společnosti.

„Byl to průlom do mlčení, které fakticky chránilo konzervativní síly, jež na 'stavovském sněmu' utrpěly porážku. Ale ani část stoupenců Dubčeka si nepřála, aby se do procesu změn vložili prostí občané – jak se tehdy říkalo – ulice. My jsme si přáli pravý opak. A to se podařilo nám, ale i rozhlasu, televizi a dalším novinám. A v únoru jsme prakticky přestali respektovat cenzuru,“ popisuje situaci tehdejší redaktor deníku Práce Jan Štern a dodává: „Nebyla to pouze Práce, ale revolta novinářů a vůbec hromadných sdělovacích prostředků. Potom jsme se vlili do proudu dění, stále jsme zdůrazňovali, že demokracie je samospráva, zdůrazňovali roli tak zvaných nestraničských zájmových organizací, čili byli jsme pro ten typ

⁶¹ Vančura, Jiří: Naděje a zklamání, Pražské jaro 1968. Praha, Mladá fronta 1990, s. 32.

⁶² Benčík, s. 21.

⁶³ Končelík, s. 315.

demokracie, kdy by nejen politické strany, ale i další společenské organizace měly značný vliv.“⁶⁴

Lednové zasedání předsednictva ukázalo, že ani vedení strany není jednotné v otázce informování veřejnosti. „Zatímco např. Dubček viděl cestu ve větší otevřenosti, např. Biřák naopak kritizoval únik informací.(...) Dubčekův přístup se ukázal jako prozíravější, přinesl mu politický úspěch a posílil jej do dalších střetů. Činnost vedení KSČ se měla stát veřejným tématem, politika transparentnější. Spor o informování o lednovém plénu vyústil v jeden z důležitých kroků ke svobodě slova.“⁶⁵

1.1.3.2.1 Boj za svobodu slova, proti cenzuře

V médiích i ve veřejnosti se začaly objevovat požadavky na zákonné zrušení cenzury a zaručení svobody slova. Cesta od požadavků k jejich institucionálnímu naplnění ale nebyla jednoduchá. Československé vedení chtělo vyhovět veřejnosti i médiím, která žádala svobodu vyjadřování, ale muselo také čelit tlakům z Moskvy i jejích satelitů, aby se média v Československu znovu dostala pod pevný vliv KSČ.⁶⁶

„Média navíc na jednu stranu sice komplikovala vztah stranického a státního vedení se sousedními socialistickými státy, na druhou ale zároveň seznamovala občany s programem reformistů a upřímně ho podporovala.“

4. března 1968 předsednictvo ÚV KSČ na Dubčekův popud⁶⁷ předběžnou cenzuru odmítlo.⁶⁸ Cenzurní aktivity mělo vykonávat ministerstvo kultury.⁶⁹ Ústřední výbor vyzval všechny zainteresované strany, aby začaly pracovat na novém tiskovém zákoně, který by předběžnou cenzuru zrušil oficiálně. „Legislativní příprava ale trvala nečekaně dlouho a novináři i veřejnost naléhali na její urychlení.“ Diskuse o kodifikaci svobody slova se objevovala i na krajských konferencích KSČ. „V Ostravě promluvil jako delegát ÚV KSČ A. Indra a svými výroky o „zneužívání svobody projevu“, zahrocenými proti novinářům, vyvolal bouřlivou reakci. Jeho vystoupení dalo také bezprostřední podnět ke vzniku prvního

⁶⁴ Kolektiv autorů: Byli jsme přítom, Čeští novináři a publicisté vzpomínají na události let 1968 – 1969. Praha, Klub novinářů Pražského jara '68 1993, s. 11.

⁶⁵ Končelík, s. 315.

⁶⁶ Pecka, Jindřich: Dělnické výbory na obranu svobody tisku (1968). Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993, s. 8.

⁶⁷ Dubček, Alexander: Naděje umírá poslední. Praha, Svoboda – Liberta 1993, s. 141 – 142.

⁶⁸ Také proto, že předběžná cenzura působila na autor jako výzva a zbavovala je odpovědnosti za již uveřejněné materiály.

⁶⁹ Dosavadní cenzurní orgán ÚPS přestal fakticky působit už koncem února – viz. Pecka, s. 8.

Dělnického výboru na ochranu tiskové svobody, který se ustavil 23. 4. 1968 v Moravských chemických závodech v Ostravě.⁷⁰

V průběhu května a června vzniklo u nás po tomto vzoru dalších 59 tiskových výborů, které požadovaly svobodu slova a zákonné zrušení cenzury. „Je nezbytná urychlená novelizace tiskového zákona, aby byla zajištěna volnost oprávněné kritiky v tisku, televizi i rozhlasu. Demokracie bez svobody projevu není demokracie, ale totalitní režim, s kterým mají oba naše národy své neblahé zkušenosti. Také jen svoboda projevu může poskytnout záruku, že neomezená oponentura ozdraví veřejný život a národní hospodářství,“ stojí v rezoluci, kterou 31. května zaslali Svazu československých spisovatelů zaměstnanci národního podniku Mototechna v Praze 3.⁷¹ Pod tímto silným občanským tlakem se legislativní proces zrychlil. Byl novelizován stávající tiskový zákon. Paragraf o Ústřední publikační správě byl nahrazen paragrafem o nepřipustnosti cenzury. Před závěrečným hlasováním v Národním shromáždění se proces ještě jednou zkomplikoval. „Dne 14. června, nepochybně pod tlakem Kremlu, navrhla právní komise vedená Zdeňkem Mlynářem některé úpravy limitující tiskovou svobodu. Námitky právní komise vycházely z toho, že navržená novelizace nezaručuje výkon tiskového práva v duchu Akčního programu KSC a že je vzhledem k výjimečné situaci třeba ponechat státu nezbytný vliv na sdělovací prostředky v podobě následné cenzury svěřené do pravomoci soudům.“⁷² Po diskusích na předsednictvu ÚV KSC byl ale nakonec parlamentu předložen původní návrh a ten jej 26. června 1968 schválil.

1.1.3.2.2 Kritika, polemika, diskuse – nové role médií

„Média začala informovat o všem, co dosud bylo za cenzurní bariérou. Význam tisku, rozhlasu a televize vzrostl zvláště po dvou mítincích nazvaných Mladí se ptají, které se konaly 13. a 20. března 1968.“⁷³ Mítinky přenášel rozhlas, televize z nich vysílala sestřih. Veřejnost se měla možnost přímo seznámit s názory reformních komunistů.⁷⁴

Československá média v šedesátých letech byla nejen platformou pro diskusi o budoucích společenských změnách, ale referovala i o jiných dosud tabuizovaných tématech: politické procesy 50. let, rehabilitace, okolnosti smrti Jana Masaryka, kritika režimu a politických praktik Antonína Novotného nebo například kauza „semínkového“ generála Jana Šejny. O posledně jmenovaném případě se často hovoří jako o jedné z příčin pádu

⁷⁰ Pecka, s. 9.

⁷¹ Pecka, s. 54 – 55.

⁷² Pecka, s. 9.

⁷³ Hoppe, s. 12.

⁷⁴ Viz.: Od našich zpravodajů: Mladí se ptají na minulost, přítomnost a budoucnost, Rudé právo, 14.3.1968, r. 48, č. 73, s. 1-6.

A. Novotného. Tehdejší tisk informoval o osobě samotného generála Šejny, ale upozorňoval i na vazby mezi ním a vysokými představiteli státu a strany. Neustále byla vznášena otázka, jak se Šejnovi podařilo uprchnout za hranice a kdo je za to odpovědný. Tato kauza se v médiích stala příkladem špatného fungování politiky i morální nedostatečnosti jejich představitelů. „Případ Šejny – to je mravní krach určité části byrokratů, kteří se dogmatickými frázemi jenom kryjí před uplatněním demokratického výběru a demokratické kontroly, protože mají pádné důvody se toho obávat. S idejemi to nemá nic společného,“ napsal zmíněný redaktor deníku Práce Jan Štern na začátku března 1968.⁷⁵

Významný dopad na politickou situaci měly i další kauzy, o kterých soudobá média přinášela zprávy. „Tzv. ‘obálková’ aféra (Novotný dlouhá léta korumpoval členy vedení KSČ a vlády mimořádnými odměnami z fondu prezidenta republiky) se spolu s rehabilitacemi (tzv. Pillerova komise měla tento problém vyřešit tak, aby se k němu již nebylo třeba vracet) stala významným nástrojem k umlčení konzervativních funkcionářů – např. Novotný byl vyloučen z ÚV a bylo mu pozastaveno členství ve straně. Nechť konzervativců k informační politice Dubčekova vedení nelze považovat za nijak překvapivou.“⁷⁶

Podle části historiků si všechna média nepočínala s nově nabytou svobodou příliš odpovědně. „Někteří z pracovníků čs. masmédií, po dlouhých letech omezování svobodného projevu a zřejmě i ve snaze přehlušit svůj pocit spoluzodpovědnosti nebo viny za minulost, začali nyní popouštět uzdu své fantazii, vyhledávali senzace, přeháněli kritiku minulosti, vystupovali s radikálními požadavky a názory, které nerespektovaly reálnou situaci čs. společnosti, zvláště její mezinárodněpolitické zařazení,“ soudí například Antonín Benčík.⁷⁷ Přesto i on uznává, že média mají klíčovou zásluhu na tom, že se reformní proces stal záležitostí široké občanské společnosti a nejen vedení KSČ. Zájem o mediální obsahy skutečně v průběhu roku 1968 závratně zvětšoval. Náklady některých deníků se téměř zdvojnásobily. Rostla i poslechovost rozhlasu a sledovanost televize.⁷⁸

1.1.3.2.3 Manifest „Dva tisíce slov“

O složitém postavení médií v systému, který se za nepříznivých vnějších okolností pokoušel transformovat v demokracii, svědčí i rozpory okolo zveřejnění jednoho z klíčových dokumentů „Pražského jara“ – manifestu „Dva tisíce slov“. Jeho text pod názvem *Dva tisíce*

⁷⁵ Štern, Jan: Dogmatici včera a dnes. Práce 24, 6. 3. 1968, č. 65, s. 3.

⁷⁶ Končelík, s. 317.

⁷⁷ Benčík, s. 24.

⁷⁸ Končelík, s. 316.

slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem⁷⁹ vyšel současně v Literárních listech, Práci, Mladé frontě a Zemědělských novinách⁸⁰, a to 27. června 1968 v předvečer konání okresních konferencí KSČ. V té době parlament navíc schvaloval novelu tiskového zákona.

Kromě výzev k aktivitě občanů, k „ustanovování výborů na obranu svobody slova“ nebyl text svým obsahem vyzývajícím k hlubší demokratizaci na tehdejší dobu výjimečný. „Jenomže text měl ráz výzvy manifestu. (...) Byl naráz uveřejněn v několikaletých novinách, a nikoli náhodou: měl se stát hlavním tématem veřejné debaty o problémech současné situace. A v tomto smyslu měl zasáhnout i do důležitých jednání uvnitř KSČ, do přípravy sjezdu strany. Prakticky tedy nikoli Akční program KSČ a jeho pojetí reformy, nýbrž „Dva tisíce slov“ a jejich pojetí současné situace měly být východiskem politických diskusí nejen ve veřejnosti, ale i uvnitř KSČ.“⁸¹

Manifest „Dva tisíce slov“ se ještě v den svého vydání stal námětem bouřlivých debat v Národním shromáždění i na narychlo svolaném zasedání předsednictva ÚV KSČ.⁸² Tam vysvětlovali záměry autorů představitelé tvůrčích svazů. Postoje členů předsednictva se rozcházejí. Člen ÚV Drahomír Kolder navrhoval dokonce obsadit rozhlas a televizi a vyhlásit mimořádná opatření.⁸³

Prudká reakce přišla také z Moskvy. Ta text ostře odmítla a označila za kontrarevoluční. Usnesení předsednictva po dlouhém jednání text „Dva tisíce slov“ sice odmítlo, ale uznalo dobré úmysly autorů i signatářů.

I pod tlakem Kremlu apelovali politici na média, aby uveřejňovala rezoluce podporující usnesení ÚV. To ovšem nebylo prakticky možné, protože veřejnost vyjadřovala přesně opačný postoj a ten se odrazil i v médiích. Například do redakce Mladé fronty přišlo na 20 000 dopisů podporujících manifest s konkrétními jmény i adresy pisatelů.⁸⁴ Názorový střet se objevil nejen mezi většinou občanů a vedením KSČ, ale i mezi vedením strany a jejími okresními organizacemi, které rovněž „Dva tisíce slov“ vesměs podporovaly.

Na případu manifestu „Dva tisíce slov“ se ukazuje, že politici ztratili během roku 1968 garantovaný vliv na média a museli se nyní pouze spoléhat na slovní apely či požadavky.

⁷⁹ Text na podnět členů ČSAV vytvořil spisovatel Ludvík Vaculík.

⁸⁰ O dva dny později manifest uveřejnil také ostravský deník Nová svoboda.

⁸¹ Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremlu. Praha, Mladá fronta 1990, s. 157.

⁸² Haviříček, Dušan: Jaro na krku, Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚVKKSČ od června do prosince 1968. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 73.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Kolektiv autorů, s. 30.

KSČ sice stále částečně kontrolovala personální a hospodářskou politiku médií.⁸⁵ Přesto lze říct, že v srpnu 1968 už neexistovala v Československu cenzura a vztah médií a moci se blížil demokratickému modelu.⁸⁶

1.1.3.2.4 Svobodná média jako „známka slabosti“

Demokratizace celé společnosti (média nevyjímaje) byla ovšem v zásadním rozporu se situací v Sovětském svazu a v dalších státech zemí socialistického bloku. Představitelé SSSR považovali média bez stranické kontroly za nebezpečná. Na jednáních s československými politiky během roku 1968 zdůrazňovali nutnost usměrnit média tak, aby neoslabovala vedoucí úlohu KSČ v zemi a nebyla platformou pro pravicové síly. Stav médií byl tedy pro Moskvu v jednáních argumentem či důkazem, že se vedení KSČ situace v zemi vymyká z rukou.

Před klíčovým jednáním⁸⁷ mezi Prahou a Moskvou v Čierné nad Tisou si proto českoslovenští představitelé přáli, aby se média i veřejnost věnovala schůzce co nejméně. Novináři se pokoušeli o setkání československé a sovětské delegace informovat. Nebyli ale do Čierné vpuštěni a místo informací o průběhu jednání dostávali naopak od ÚV KSČ pokyny, které se snažily jejich práci omezit.⁸⁸ „Nesoulad tradičního ‘informování’ předsednictev komunistických stran o vzájemném jednání a nezvykle emancipovaná a průbojná práce novinářů při a po jednání v Čierné nad Tisou jsou vhodnou ukázkou míry svobody a nezávislosti tisku v samém závěru reformního půlroku. Tento střet očekávání relativně svobodné československé žurnalistiky se sovětským přidělově-informačním postupem vhodně ilustruje vzájemné nepochopení a neporozumění reality letního Československa a sovětské politické elity.“⁸⁹

1.1.3.2.5 Média a srpnová okupace

Okupačním vojskům, která vstoupila do země v noci z 20. na 21. srpna 1968 se během prvních dnů intervence postupně podařilo obsadit budovy rozhlasu a televize a redakce deníků a časopisů. Klíčová média přesto dále fungovala. „Novináři se stali organizátory celonárodního odporu a významným dílem přispěli ke krachu politického scénáře intervence. Díky dokonalé znalosti prostředí, improvizaci a odvaze dokázali v dostatečné míře informovat

⁸⁵ Končelík, s. 318.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ To se odehrálo mezi 29. červencem a 2. srpnem 1968.

⁸⁸ Dienstbier, Jiří – Lánský, Karel – Šilhán, Věněk – Šimon, Bohumil: Srpen 1968. Praha, Práce 1990, s. 25.

⁸⁹ Končelík, s. 319.

jak domácí obyvatelstvo, tak světovou veřejnost⁹⁰.“ Jak už bylo řečeno, prohlášení předsednictva ÚV KSČ, které vyzývalo občany ke klidu a distancovalo se od intervence, se podařilo odvysílat rozhlasem po drátě.⁹¹ Naopak tzv. zvací dopis promoskevsky orientované skupiny československých politiků se nepodařilo zveřejnit ani v rozhlasě, ani v tisku.

V provizorních podmínkách v Československu srpnových dnů vycházela mimořádná vydání deníků a vysílala i televize.⁹² Nejdůležitější roli sehrálo improvizované rozhlasové vysílání. „Ani noviny jejichž výroba se opožďovala za potřebami daného okamžiku, ani televize s vyššími technickými nároky na přenos i příjem signálu, nemohly nahradit tranzistorové rádio, které bylo v dané chvíli nejdostupnějším a nejoperativnějším komunikačním prostředkem.“⁹³

Dostat pod kontrolu média, která konsolidovala veřejnost v odporu proti okupaci – to byl jeden z požadavků, které sovětské vedení nařídilo československým politikům na jednání v Moskvě⁹⁴ 26. srpna 1968.

Čtvrtý článek tzv. moskevského protokolu „obsahoval přímý pokyn k 'ovládnutí sdělovacích prostředků' a k zastavení 'antisocialistických a antisovětských vystoupení'“⁹⁵

Hned 30. srpna 1968 vláda Oldřicha Černíka schválila usnesení číslo 292 o mimořádných opatřeních ke kontrole tisku. Tím mimo jiné vznikl Úřad pro tisk a informace (ÚTI).⁹⁶ První pokyn ÚTI zakazoval redakcím používat slova okupace a okupant a zveřejňovat cokoli, „co by mohlo vyznít jako kritika Sovětského svazu, PLR, NDR, BLR, MLR a komunistických stran těchto zemí.“⁹⁷ 13. září 1968 přijalo Federální shromáždění nový tiskový zákon, který znovu zaváděl cenzuru.⁹⁸ „Ani tato legislativní úprava ještě nevedla k úplné cenzuře médií. Redakce některých tiskovin ignorovaly instrukce z ÚTI a dál zveřejňovaly necenzurované zpravodajství podle vlastního uvážení.“⁹⁹

Kvůli neschopnosti ihned ovládnout československá média přistoupila sovětská strana publikování informací skrze vlastní sdělovací prostředky – rozhlasovou stanicí Vltava a

⁹⁰ „Nlegální“ vysílání z vysílače Klet monitorovala rakouská televize, přes ní se obrázky okupované Prahy dostaly do celého světa.

⁹¹ Sedm pražských dnů. 21. – 27. srpen 1968: Dokumentace. Praha, Academia 1990, s. 20.

⁹² Více viz. Kolektiv autorů: Byli jsme přítom, Čeští novináři a publicisté vzpomínají na události let 1968 – 1969. Praha, Klub novinářů Pražského jara '68 1993.

⁹³ Hoppe, s. 15.

⁹⁴ V Moskvě bylo rozhodnuto i o odvolání ředitelů československé televize i Československého rozhlasu. Těsně po jednáních přestaly vycházet periodika Literární listy a Student.

⁹⁵ Hoppe, s. 16.

⁹⁶ 12. září vznikl pro dohled nad ÚTI a koordinaci činnosti v oblasti sdělovacích prostředků Vládní výbor pro tisk a informace. V jeho čele stál místopředseda vlády Peter Colotka.

⁹⁷ Pokyn šéfredaktorům od Úřadu pro tisk a informace z 3. 9. 1968 In: Hoppe, s. 398.

⁹⁸ Období legislativně zakotvené svobody tisku tedy v Československu trvalo jen necelé tři měsíce.

⁹⁹ Hoppe, s. 17.

periodikum Zprávy. „To vyvolávalo mezi občany ČSSR mimořádné podráždění. Jednalo se o propagandistickou tiskovinu, výrazně deformující minulé události, která nebyla k vydávání registrována.“¹⁰⁰

Jako informační kanál sloužily sovětům také letáky. Přetisk jednoho z nich, který byl distribuován v Praze bezprostředně po příjezdu okupačních vojsk, zveřejnil časopis Reportér. „Váš tisk, váš rozhlas a televize vás oklamaly a zaslepily. Právě proto jste už neviděli hrozbu, která je, jak se řekne, na dosah ruky, méně než 200 kilometrů odsud. Tam na vašich hranicích se Západem. Zkušení němečtí nacističtí kuchaři tam vaří kaši revanše.“¹⁰¹

1.1.3.2.6 Média znovu pod politickým tlakem

Během podzimu roku 1968 se omezující opatření proti médiím stále zostřovala. ÚV KSČ 9. listopadu 1968 na jeden měsíc zastavil týdeníky Reportér a Politika a omezil zpravodajsko-publicistické pořady v rozhlasu a televizi. Listopadové plénum ÚV KSČ (14. – 17. 11.) přijalo dokument „Hlavní úkoly strany v nejbližším období“, který de facto zastavoval nastartované reformy. Vznikl také plán „ke zvýšení účinnosti stranického a státního řízení tisku, rozhlasu a televize“. Jeho podstata spočívala ve vymáhání předběžné cenzury pomocí kádrových opatření.¹⁰²

1.1.3.3 Média v roce 1969 a na počátku let sedmdesátých

Se zavedením federálních institucí od počátku roku 1969 vznikl Český úřad pro tisk a informace a Slovenský úřad pre tlač a informácie. „Úřady uplatňovaly následnou cenzuru. Tento systém vedl k výrazné unifikaci československé mediální krajiny. Jeho základním stavebním prvkem byla autocenzurní aktivita (s režimem již neidentifikovaných) autorů a novinářů.“¹⁰³ K předběžné cenzuře se přistupovalo pouze výjimečně.

1.1.3.3.1 1969 – restrikce a čistky

Velké zpřísnění poměrů v mediální oblasti nastalo pod tlakem Sovětského svazu po tzv. hokejových událostech z konce března 1969. „Pro denní operativní kontrolu médií byla ustavena komise pod vedením tajemníka ÚV KSČ Josefa Kempného, která zajišťoval důsledné provádění předběžné cenzury. Vláda odvolala předsedu Úřadu pro tisk a informace

¹⁰⁰ Končelík, s. 320.

¹⁰¹ nesg., Kdo jsou přátelé a kdo nepřátelé, Reportér, r. 3, č. 36, s. 19.

¹⁰² Hoppe, s. 17.

¹⁰³ Končelík, 320 s.

Josefa Vohnouta a na jeho místo jmenovala Josefa Havlína.¹⁰⁴ Ihned byly zastaveny časopisy Politika a Zítřek. Listy a Reportér obdržely výstrahu, že napříště budou vycházet jen v případě, že jejich činnost bude zcela v souladu se socialistickými cíly naší společnosti. Restrikce se nevyhnuly ani deníku Rudé právo, kde byli vyměněni zástupci šéfredaktora a směřování listu začala určovat redakční rada v čele s Jozefem Lenártem.

Další „čistky“ mezi pracovníky médií¹⁰⁵ následovaly po dubnovém plénu ÚV KSČ, který do funkce prvního tajemníka zvolil Gustáva Husáka (17. 4. 1969). Husákovu vedení se v první polovině roku 1969 podařilo zbavit média autonomie, až na stranický tisk v nich ovšem KSČ nenalezala podporu. Přeměnu masmédií v aktivní nástroje komunistické strany umožnily až další vlny čistek, které trvaly ještě i na počátku sedmdesátých let. Personální politiku v médiích ovládal přímo Ústřední výbor KSČ.¹⁰⁶ „Nucený odchod mnoha zkušených novinářů a silný důraz kladený na propagandistické zaměření jednotlivých listů zpětně znemožňoval provozovat žánrově a obsahově kvalitní žurnalistiku.“¹⁰⁷

Další tituly se rovnou rušily a nebo během roku 1969 neprošly tzv. přeregistrací. Mezi lety 1968 a 1971 bylo zrušeno více než sto padesát časopisů.¹⁰⁸ Struktura československého tisku i jeho personální obsazení bylo od základu změněno. „Téměř všechny noviny a časopisy, rozhlas, televize, ČTK a zpravodajský film se opět staly mocenským nástrojem k uskutečňování politiky komunistické strany a socialistického státu. (...) Uplynulé období prokázalo oprávněnost zvoleného taktického postupu – přes etapu pacifikace přejít postupně k politické angažovanosti jednotlivých sdělovacích prostředků, tento taktický postup umožnil izolovat hlavní nositele pravicového oportunismu v redakcích a zformovat zdravé síly, aby bez vážnějších ořesů mohly převzít vedení redakcí.“¹⁰⁹

Předsednictvo ÚV KSČ na počátku roku 1970 považovalo Československý rozhlas a Československou televizi za instituce, které se „prověřily a z velké části očistily“.¹¹⁰

¹⁰⁴ Hoppe, s. 18.

¹⁰⁵ Vyměněni byli například šéfredaktoři Květa, Nové myslí, Práce či Mladé fronty. Změny ale postihovaly i řadové redaktory.

¹⁰⁶ Hradecká, Vladimíra – Koudelka, František: Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969 – 1974. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 51 – 52.

¹⁰⁷ Končelík, s. 322.

¹⁰⁸ Blodigová, Alexandra - Köpplová, Barbara - Sekera, Martin, s. 17.

¹⁰⁹ 1970, 17. červen, Praha. – Zpráva o plnění Realizační směrnice a další úkoly ideologické činnosti strany, projednané na 2. schůzi ideologické komise. In: Otáhal, Milan – Nosková, Alena – Bolomský, Karel: Svědectví o duchovním útlaku 1969 – 1970. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Maxdorf 1993, s. 91.

¹¹⁰ Hradecká, Vladimíra – Koudelka, František, s. 59.

1.1.3.3.2 Média znovu ve službách strany

Dubnový sjezd ÚV KSČ spolu s manifestem *Slovo do vlastních řad* se považuje za začátek normalizace médií po reformním období tzv. Pražského jara. V roce 1969 se ještě média v jakési setrvačnosti snažila fungovat podle reforem roku 1968, postupně se ale podřídila pravidlům nové politiky.¹¹¹

Média byla v posrpnovém období vykreslována jako nástroj kontrarevoluce, který silně ovlivnil běh událostí roku 1968 i veřejné mínění.¹¹² „Znovu se deklarativně formulovala služebnost médií jako jejich základní postoj v každém totalitním režimu, znovu byla akcentována osobní odpovědnost za budování společnosti – tentokrát ovšem v podmínkách trvalé přítomnosti okupačních vojsk a s vědomím nezájmu a nechuti velké části veřejnosti. Režim se vrátil k totalitnímu modelu vztahu médií a moci.“¹¹³

¹¹¹ Končelík, s. 322.

¹¹² K událostem v Československu. Fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků. Moskva, Tisková skupina sovětských žurnalistů v Moskvě 1968. s. 55. - „Linii kontrarevoluce bylo zmocnit se masových sdělovacích prostředků a s jejich pomocí demoralizovat obyvatelstvo země a otrávit vědomí pracujících jedem protisocialistických idejí.“

¹¹³ Končelík, s. 321.

1.2 Postavení médií ve státě se socialistickým uspořádáním s přihlédnutím k příkladu Československa

Po politickém převratu v únoru 1948 začala československá média fungovat podle totalitárního modelu fungování sdělovacích prostředků, obecněji se stala součástí totalitárního modelu veřejné komunikace. Teoretický podklad těchto změn i praktické naplnění mělo svůj vzor ve fungování sovětských sdělovacích prostředků.¹¹⁴

Podle tzv. Sovětské teorie fungování médií mají média hrát roli kolektivního agitátora, propagandisty a vzdělavatele při budování komunismu.¹¹⁵ „Ve sféře vlivu tehdejšího Sovětského svazu se jako normativní teorie médií nejvíce rozvíjela marxisticko-leninská teorie žurnalistiky, která vycházela z představy, že úlohou médií je podílet se na prosazování nového modelu společnosti, a tedy angažovat se v jeho prospěch.“¹¹⁶

Média měla podporovat vedoucí úlohu strany ve společnosti a zároveň být spolu se svými obsahy pod přímou kontrolou vedoucí politické síly - komunistické strany. Tomu byla přizpůsobena legislativa i cenzurní systém. „Strana, především její vedoucí orgány, musí ustavičně působit na prostředky komunistické žurnalistiky, podnikat opatření k vytváření a upevňování stranického tisku, zajišťovat jeho úplnou nezávislost na buržoazii, poskytovat mu všestrannou podporu, mimo jiné kritikou jeho nedostatků, neustále kontrolovat jeho činnost a dbát o to, aby zůstal zachován jeho stranický charakter a aby nesklouzl z třídních, marxistických pozic.“¹¹⁷

Teorie marxismu-leninismu pracovala s představami o silných účincích sdělovacích prostředků. Tyto představy pak převzala i praktická politika ve státech se socialistickým systémem.¹¹⁸ Média měla v československých občanech vyvolávat souhlas se stávajícím uspořádáním i s konkrétními kroky KSČ. Snažila se o to jak prostřednictvím zamlčování, tak i akcentování různých názorů či událostí. Otevřeně se operovalo s faktem, že média jsou schopná názory lidí ovlivnit. „Náš tisk a rozhlas se v letech socialistické výstavby staly jejím důležitým nástrojem, staly se mocným činitelem socialistické výchovy lidu. Bylo by možné

¹¹⁴ Viz: Siebert, Fredrick - Peterson, Theodore - Schramm, Wilbur: Four theories of the press. Urbana, University of Illinois press, 1963.

¹¹⁵ McQuail, Denis: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, Portál 2002, s. 154.

¹¹⁶ Jiráček, Jan – Köpplová Barbara: Média a společnost. Praha, Portál 2003, s. 62.

¹¹⁷ Kňourová, Jitka: Stranické řízení prostředků masové informace a propagandy. Praha, SPN a Univerzita Karlova 1982, s. 16.

¹¹⁸ Gurevič, S. M.: Karel Marx a Bedřich Engels o tisku. Praha, Novinář 1982, s. 20.

uvést nemálo příkladů, jak hluboce ovlivňují myšlení pracujících, jak je podněcují k rozvoji jejich tvůrčích sil a pomáhají jim dosahovat úspěchů na pracovištích, jak jim pomáhají překonávat překážky a nedostatky.“¹¹⁹

Média v socialistickém Československu nehrála zpravidla roli platformy pro jakoukoli diskusi, zvláště jednalo - li se o politické záležitosti. „Každý běžný občan, a tím více funkcionář některého ze státních či stranických aparátů věděl, že vše co zveřejnilo sdělovací prostředky, bylo předem projednáno v mocenské struktuře. Veřejně vyslovený názor platil za názor 'schválený', za názor se kterým souhlasí i oficiální místa. Informace a komentáře v médiích měl pro občana hodnotu symbolů, zašifovaných pokynů o tom, co smí, nesmí nebo naopak musí dělat.“¹²⁰

Socialistický tisk měl vedle ideologické podpory stávajícího režimu, sloužit také jako informační tok, který směrem odshora dolů seznamoval nižší stranické struktury i veřejnost s rozhodnutími stranického i státního vedení.

Zcela v souladu s marxistickou teorií médií¹²¹ musí být sdělovací prostředky v rukou státu, vyvázané z tržního prostředí. Nejen že nemusejí vytvářet zisk, ale i náklady na jejich provoz hradí stát. Podle marxisticko-leninských idejí právě v tom spočívá jeden z předpokladů pro „svobodný“ tisk, který může pravdivě informovat. Svobodný tisk je podle tohoto výkladu takový, který slouží dělnické třídě.¹²²

Podle stejného vzoru fungovala v systému ekonomiky i československá média. „Převedením médií do rozpočtové sféry a zásadním popřením jejich ekonomické soběstačnosti komunisté podstatně omezili jejich nezávislost a otevřenost.(...) Zásadní redukci nezávislosti (svobody) kompenzovali komunisté vybraným pracovníkům v médiích dílčími podíly na politické moci a propojením s mocenskou sférou.“¹²³

Leninské pojetí tisku předpokládalo aktivní zapojení členů novinářské obce do politické práce, i samotné tiskoviny měly být orgány různých stranických organizací. Personální politika byla u nás pro komunistickou stranu velmi silným nástrojem k důslednému ovlivňování médií. „Stranické řízení se v této oblasti projevuje ve schvalování vedoucích pracovníků, rozmísťování nomenklaturních kádrů, v jejich výchově a kontrole, ve

¹¹⁹ Knourková, s. 50.

¹²⁰ Hoppe, Jiří: Pražské jaro v médiích: výbor z dobové publicistiky. Praha a Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 9.

¹²¹ Reifová, Irena a kolektiv: Slovník mediální komunikace, Praha, Portál 2004, s. 266 – 267.

¹²² Viz: Kunicyn, G.I.: V. I. Lenin o stranickosti a svobodě tisku. Praha, Svoboda 1974, s. 210-218. a Gurevič, s. 30.

¹²³ Končelík, Jakub: Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968. In: Končelík, Jakub – Kopplová Barbara – Prázová, Irena: Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a Evropské unii II. Praha, Matfyzpress 2002, s. 314.

vytváření kádrových rezerv, v uplatňování názorových, politických a odborných kritérií při jejich výběru a rozmístování, v péči o jejich odbornou kvalifikaci a politické uvědomění.¹²⁴

Podle uvedených zásad fungovala média v průběhu celé éry socialismu. Výjimkou byly události roku 1968. Tisk, rozhlas a televize v té době vstoupily do procesu veřejné komunikace jako aktivní hráči. Kontrola a vliv politické moci velmi zeslábl či dokonce zcela zanikl. „Tyto změny se projevily v příklonu médií k veřejné sféře a k faktickému zájmu o převzetí role společenské odpovědnosti za artikulování postojů veřejnosti k fungování mocenských struktur.“¹²⁵ Do vztahů mezi médii, politikou a veřejností se načas promítly demokratické principy.

¹²⁴ Kňouřová, s. 20.

¹²⁵ Končelík, s. 314.

2. Praktická část

2.1 Výzkumná metoda

Praktická část diplomové práce byla zpracována pomocí metody kvantitativní obsahové analýzy.

2.1.1 Historie použití metody

První kvantifikující obsahové analýzy témat a aktérů v mediální komunikaci vznikaly již v prvních desetiletích 20. století. Jako autor metody ale bývá označován až Herold D. Lasswell, který používal obsahové analýzy ke studiu politické propagandy během druhé světové války. Jako první zpracoval výzkumné postupy do ucelené metody.¹²⁶

Ve stejné době vznikla významná studie *People's choice* autorů Paula Lazarsfelda, Hazel Gaudetové a Bernarda Berelsona. Tato studie zkoumala kvantitativní obsahovou analýzou téma amerických prezidentských voleb. Posledně zmíněný autor publikoval v roce 1952 knihu *Content analysis in communication research*, což byl první souhrnný návod na aplikaci metody obsahové analýzy.¹²⁷

2.1.2 Charakteristika metody

Obsahová analýza je nejpoužívanější technika výzkumu mediálních obsahů. Zvolila jsem ji mimo jiné proto, že je jejím prostřednictvím možno analyzovat velké množství textů a výsledky výzkumu lze statisticky zpracovat. Kvantitativní analýza je strukturovaný a selektivní proces.¹²⁸ „Tento postup vychází ze sociálně vědných metod měření a kvantifikace a při jeho použití se mediované obsahy zkoumají s ohledem na několik vybraných znaků.

¹²⁶ Reifová, Irena a kolektiv: Slovník mediální komunikace. Praha, Portál 2004, s. 21.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Schulz, Winfried – Hagen, Lutz – Scherer, Helmut – Reifová, Irena: Analýza obsahu mediálních sdělení. Praha, Karolinum 1998, s. 30.

Charakteristickým rysem této metody je vysoká míra strukturovanosti a s tím je spojen i vysoký stupeň ověřitelnosti.¹²⁹

2.1.2.1 Problémy spojené s užitím kvantitativní analýzy

Metodu kvantitativní obsahové analýzy ale nemůžeme označit jako zcela objektivní či reliabilní. Názory na to, zda by každý odborník, který metodu použije na stejné materiály, došel k identickým výsledkům se různí. Jde o subjektivní „přínos“ osoby provádějící výzkum do jeho výsledků. Podle Schulze je obsahová analýza intersubjektivně ověřitelný způsob popisu mediálních obsahů.¹³⁰ Existují ale i názory, které stoprocentní reliabilitu metody popírají. Arthur Asa Berger například cituje práci Gideona Sjoberga a Rogera Netta *Methodology for Social Research (1968)*: „Výzkumník sám je ve svém výzkumu jednou z proměnných. Ovlivňuje směr výzkumu a jeho jednání průběžně ovlivňuje prostředí, ve kterém se pohybuje.“¹³¹

Nevýhodou kvantitativní analýzy může být také nejednoznačnost kategorií a jejich špatné definování. „Dále pak je problematické určení optimální velikosti souboru a reprezentativnosti zkoumání tohoto souboru. Často je složité nalézt jednotku výzkumu, správně definovat předmět zkoumání a v neposlední řadě je také diskutabilní posouzení správnosti závěru obsahové analýzy.“¹³²

2.2 Téma výzkumu:

Praktická část diplomové práce se zabývá obdobím konce šedesátých let 20. století v Československu (přesněji obdobím mezi lety 1967 a 1969). V obecné rovině je cílem výzkumu zachytit, jak se demokratizační tendence ve společnosti, které zesílily v roce 1967 a vyvrcholily v první polovině roku 1968, promítly do oblasti médií a politické komunikace. Konkrétně pak, zda existují rozdíly v postupech, jakými se v tisku prezentovali politici zastávající reformní či konzervativní pohled na vývoj společnosti.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Schulz, Winfried – Hagen, Lutz – Scherer, Helmut – Reifová, Irena, s. 35.

¹³¹ Berger, Arthur, Asa: Media research techniques. London, Sage publications 1998, s. 27.

¹³² Wažik, Jiří: Mediální obraz zdravotně postižených sportovců v tištěných a elektronických médiích. Konzultant práce PhDr. Otakar Šoltys. Praha, FSV UK 2004, s. 32.

2.2.1 Hypotéza

Praktická část výzkumu se v podstatě opírá o jednu základní hypotézu, která je doplněna několika dílčími výzkumnými hypotézami.

Základní hypotézou výzkumu je předpoklad, že existují rozdíly v mediální sebe prezentaci vrcholných českých a slovenských politiků v období československé krize konce 60. let podle toho, jaký mají vztah k možným demokratickým reformám politiky a společnosti.

Cílem výzkumu je zachytit také změny v chování médií v tomto období. Předpokládám, že se objeví jisté rozdíly v působení médií v závislosti na aktuálním politickém vývoji – tedy buď v souvislosti s uvolňováním nebo utužováním společenských poměrů.

2.2.1.1 Dílčí výzkumné hypotézy

1. Sledovaný typ materiálu – autorský text (článek či projev) politika – budou vybraná média častěji publikovat v období, kdy ve společnosti převažovaly snahy změnit či upravit politický systém.
2. Reformní členové vedení KSČ budou ve sledovaném období v publikační činnosti aktivnější než konzervativně smýšlející politici.
3. Proreformně orientovaní politici se budou v období demokratizujících tendencí v médiích objevovat častěji než konzervativně orientovaní. Naopak konzervativci převáží v období konsolidace či nastupující normalizace v Československu.
4. V deníku Práce budou materiály proreformního křídla politiků převažovat. U deníku Rudé právo tomu bude naopak, případně bude zastoupení politiků vyrovnané.
5. Proreformní politici se ve svých textech budou častěji zaměřovat na širokou veřejnost než na vybrané publikum s politickou vazbou. Naopak tzv. konzervativci se budou častěji prezentovat před vybraným publikem politického či veřejně činného charakteru.
6. Zároveň budou sledovaná média publikovat články původně určené pro širokou veřejnost častěji v období snah o demokratické změny než v období předcházejícím a následujícím.

2.3 Operacionalizace výzkumu

2.3.1 Sledované období

Jako sledované období jsem zvolila červenec 1967 až prosinec 1969. Začátek ani konec období reformních snah v Československu 60. let ovšem nelze určit přesně. Změny v chování politiků i médií a jejich vzájemné vztahy se měnily postupně, jak ve smyslu uvolňování v letech 1967 a 1968, tak i ve smyslu utužování v druhé polovině roku 1968 a v roce 1969. Pro definování začátku sledovaného období jsem tedy zvolila červenec 1967. Politický systém se v tomto období dostal do krize a příznivci reformu získali vliv v médiích.¹³³ Právě na přelomu první a druhé poloviny roku 1967 navíc došlo k významné eskalaci napětí mezi politickou mocí a jejími odpůrci z řad spisovatelů (začasté i publicistů). Ostrá kritika tehdejší politické situace zazněla z IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů. Představitelé kulturní obce se po mnoha letech rozhodli k otevřenému kritice režimu. Ten proti nim ovšem v tomto období ještě nekompromisně zasáhl.¹³⁴

Nemůžeme rovněž jednoduše operovat s tím, že veškeré demokratické proměny v oblasti vztahu médií, politiky a veřejnosti skončily v noci z 21. na 22. srpna 1968 s příjezdem okupačních vojsk. Proreformně orientovaná média a novináři se ještě v průběhu mnoha měsíců snažili udržet standardy práce, na které si zvykli během tzv. Pražského jara. Postupné zpřísnění cenzurní politiky, personální zásahy do redakcí i rušení a omezování některých periodik ovšem tyto snahy postupně zlikvidovaly. Koncem roku 1969 můžeme hovořit o tom, že proces tzv. normalizace plně zasáhl a ovlivnil československou společnost, média nevyjímaje.

2.3.2 Kódovaná jednotka

Objektem zkoumání se staly autorské materiály politiků, kteří byli v průběhu sledovaného období členy Ústředního výboru KSČ. Vzhledem ke klíčovému mocenskému

¹³³ Hoppe, Jiří: Pražské jaro v médiích: výbor z dobové publicistiky. Praha a Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004, s. 10.

¹³⁴ Hoppe, s. 11.

vlivu komunistické strany v Československu ve sledovaném období lze předpokládat, že tyto postavy měly zásadní vliv na politickou situaci a politické směřování země. Jde celkem o 36 politiků a političek.¹³⁵

2.3.3 Výběrový soubor

Původním záměrem bylo pojmout ve výběrovém souboru pramenů periodika¹³⁶ s různým pohledem na probíhající změny a rovněž s různou vazbou na stát, případně stranické organizace. Uvažovala jsem o periodiku Literární noviny (později Literární listy a Listy), jejichž vydavatelem byl Svaz československých spisovatelů, jako o médiu proreformním. V přípravné fázi výzkumu ale vyšlo najevo, že Literární noviny ani pokračující tituly nezveřejňují námi sledovaný typ materiálů, tedy autorské články či projevy politiků.

V celém sledovaném období uveřejnily Literární noviny (listy) či Listy jediný materiál tohoto typu, a to projev Jiřího Hendrycha na zmíněném IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů v červnu 1967. Navíc kvůli restriktivním zásahům tento list po významnou část sledovaného období nevycházel,¹³⁷ což by mohlo ovlivnit výsledky výzkumu.

Podobné důvody vedly k tomu, že obsahová analýza nebyla provedena ani u periodika Tribuna, o kterém jsme uvažovala jako o konzervativním. Tento stranický časopis vycházel od roku 1969 a ani na jeho stránkách se sledovaný typ materiálů neobjevoval.

Obsahovou analýzu jsem prováděla ve dvou centrálních denících Rudé právo a Práce. Deník Rudé právo byl tiskovým orgánem ÚV KSČ. Během sledovaného období se v jeho čele vystřídal člen předsednictva ústředního výboru Oldřich Švestka (do srpna 1968), Jiří Sekera (září 1968 – duben 1969) a Miroslav Moc (od dubna 1969). Rudé právo mělo mezi ostatními periodiky jako platforma politických špiček strany výsadní postavení. Formát listu i počet stran byl největší. Uměle udržovaný¹³⁸ náklad se během šedesátých let pohyboval okolo

¹³⁵ Barbárek, František; Bílak, Vasil; Císař, Čestmír; Colotka, Peter; Černík, Oldřich; Dolanský, Jaromír; Dubček Alexander; Erban, Evžen; Hendrych, Jaroslav; Hetteš, Jarolím; Hrdinová, Libuše; Husák, Gustáv; Chudík, Michal; Kapek, Antonín; Kolder, Drahomír; Koucký, Vladimír; Kriegel, František; Laštovička, Bohuslav; Lenárt, Josef; Mlynář, Zdeněk; Neubert, Karel; Novotný, Antonín; Piller, Jan; Pinkava, Josef; Rigo, Emil; Sádovský, Štefan; Smrkovský, Josef; Svoboda, Ludvík; Šimeček, Václav; Šimon, Bohumil; Šimůnek, Otokar; Špaček, Josef; Štrougal, Lubomír; Švestka, Oldřich; Ťažký, Anton; Zrak, Jozef.

¹³⁶ Ve sledovaném období měly již významné postavení na mediální scéně i rozhlas a televize. Tato média se ale součástí zkoumání nestala. Důvodem byl fakt, že z předsledování vyplynulo, že vybraná tištěná periodika projevy vrcholných státních představitelů ve velké míře přetiskovala. S tímto faktem počítá i kódovací kniha.

¹³⁷ Poslední číslo Literárních listů vyšlo 15. 8. 1968. Listy pak začaly vycházet až 7. 11. 1968 a byly zastaveny už 15. 5. 1969.

¹³⁸ Hoppe, s. 19.

jednoho milionu výtisků. Ve sledovaném období ale klesl až na tři čtvrtě milionu výtisků v roce 1969.¹³⁹

Deník Práce vydávala od roku 1945 Ústřední rada odborů. Také v jejím čele se během sledovaného období vystřídali tři šéfredaktoři – Antonín Zázvorka (do konce března 1968), Ladislav Velenský (duben 1968 – květen 1969) a Jiří Vančura (od května 1969). Náklad Práce na rozdíl od Rudého práva během sledovaného období vzrostl. Z 320 920 v roce 1967 na 368 238 v roce 1968.¹⁴⁰

Pokud bychom Rudé právo považovali za deník orientovaný v době největšího uvolnění společenských poměrů (první polovina roku 1968) neutrálně či spíše konzervativně, Práce potom zastávala (i kvůli méně těsnému napojení na politickou reprezentaci) spíše umírněné proreformní pozice. Právě v tomto deníku vyšel po zvolení Dubčeka do čela ústředního výboru první materiál pojmenovávající rodící se reformní proces – Smrkovského *Oč dnes jde?*¹⁴¹

2.3.4 Kódovací kniha, určení proměnných

Kódovací kniha sledovala celkem šest proměnných.

První proměnná rozdělila sledované materiály podle periodika, ve kterém byly otištěny. Tato proměnná měla pouze dvě kategorie, jednu pro deník Rudé právo a druhou pro deník Práce.

Druhou proměnnou bylo přesné datum otištění příspěvku ve formátu rok, měsíc, den, (například 670701).

Třetí proměnná zaznamenávala konkrétní číslo strany, na které sledovaný článek začínal. Tento údaj může být považován za určující pro to, jakou důležitost médium materiálu přikládá. Pro zjednodušení a větší přehlednost jsme nesledovali čísla stran, kde článek pokračuje. Kód pro tuto proměnnou vždy odpovídal skutečnému označení strany v listu (např. strana 1 – kód 1).

Čtvrtou proměnnou byl rozsah kódované jednotky. Pro účely tohoto výzkumu nebylo nutné znát přesný rozsah jednotlivých materiálů. Pro zjednodušení jsem tedy neměřila rozsah v centimetrech čtverečních, ale rozdělila jsme kódované jednotky do tří velikostních kategorií.

¹³⁹ Viz. NA, FÚTI, karton 53

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Kolektiv autorů: Byli jsme přítom, Čeští novináři a publicisté vzpomínají na události let 1968 – 1969. Praha, Klub novinářů Pražského jara '68 1993, s. 11.

První pro materiály, které nezabíraly ani polovinu tiskové strany, druhou pro ty, jejichž rozsah se pohyboval v intervalu minimálně jedné poloviny tiskové strany a maximálně jedné strany. Třetí kategorie nakonec zahrnula všechny větší příspěvky. Čtvrtá kategorie pak počítala s případem, že by rozsah textu nešel určit.

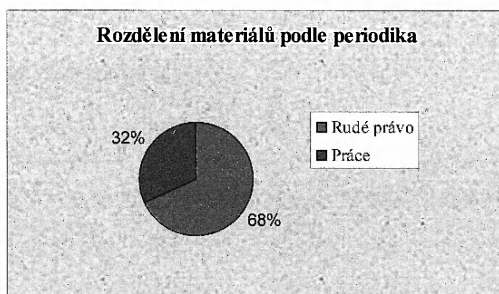
Pátá proměnná rozdělila kódované jednotky podle typu publika, kterému byly původně určeny. První kategorii tvoří materiály, které byly napsány přímo pro sledovaný deník. Druhou pak projevy, jejichž publikum tvořila vybraná skupina lidí s vazbou na stát či KSČ na všech úrovních. Ať už to byly členové ÚV KSČ, stranické aktivity, projevy před členy organizací sdružených v Národní frontě, armáda, milice a podobně. Třetí kategorií se staly projevy, které byly předneseny veřejně a publikum nebylo selektováno, příkladem mohou být projevy na manifestacích, oslavy 1. máje atd. Poslední kategorií pak tvoří články a projevy, které vznikly pro jiné médium. Ve sledovaném období to byly převážně přetištěné televizní a rozhlasové projevy.

Poslední proměnná určovala autorství textu. Její kategorie tedy tvoří abecedně seřazený seznam členů ústředního výboru KSČ ve sledovaném období.

Kompletní kódovací kniha se všemi proměnnými a jejich kategoriemi je součástí přílohové části diplomové práce.

2.4 Výsledky výzkumu

Výsledky výzkumu jsem zpracovávala elektronicky pomocí programu SPSS. Finální soubor dat tvoří 404 příspěvků. 275 textů bylo otištěno v deníku Rudé právo, 129 pak v deníku Práce.

Graf č. 1: Rozdělení materiálů podle periodika

Materiály otištěné v deníku Rudé právo tvoří více než dvě třetiny celého souboru (68 %). Můžeme z toho dovozovat například větší ochotu vrcholných politiků KSČ prezentovat se na stránkách stranického deníku. Příčinnou může být také provázanost redakce s ústředním výborem a předpokládaný vliv členů ÚV na obsah Rudého práva. Ten ovšem podle všeho oslabil v období tzv. Pražského jara. Je nejspíš správné počítat s jakousi nepsanou povinností Rudého práva věnovat projevům a textům politiků KSČ pozornost. Paralelou tohoto jevu u deníku Práce jsou rozsáhlé a velmi frekventované příspěvky od předáků Ústřední rady odborů, která byla vydavatelem tohoto deníku.

Sledované texty v nadpoloviční většině případů začínaly na titulní straně (53,3 % případů). Z toho můžeme soudit, jakou důležitost periodika tomuto typu svého obsahu přikládala. Ve více než osmdesáti procentech případů (83, 9) začínaly texty na jedné z prvních tří stran.

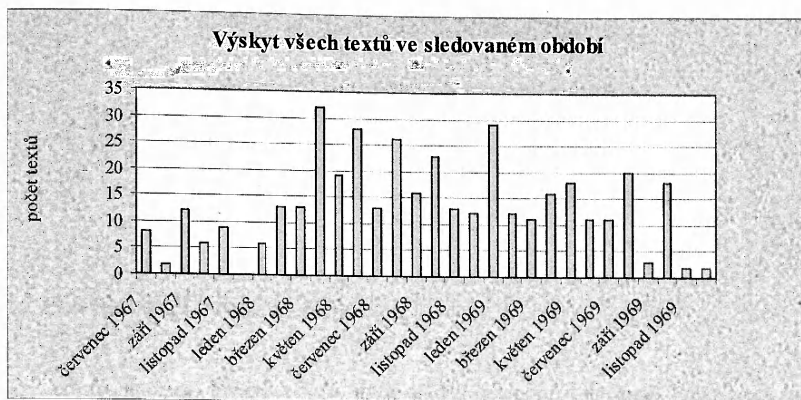
Strana	Počet	Procenta
1	216	53,5%
2	43	10,6%
3	80	19,8%
4	32	7,9%
5	16	4,0%
6	8	2,0%
7	8	2,0%
8	1	0,2%
Celkem	404	100

Tabulka č. 1: Frekvence zastoupení textů na jednotlivých stranách

2.4.1 Ověření dílčí hypotézy číslo 1

Tato hypotéza se zabývá vývojem počtu všech textů vybraných autorů během celého sledovaného období.¹⁴² Časová osa je pro přehlednost zredukována na měsíc publikování.

¹⁴²Viz: Přílohy: **Tabulka č. 4:** Počet sledovaných textů v jednotlivých měsících sledovaného období

Graf č. 2: Výskyt všech textů ve sledovaném období

Průměrný počet článků v jednom měsíci ve sledovaném období je 13,5. Tato hodnota, jak ukazuje graf, byla nejčastěji a nejvýrazněji překračována v období od února 1968 do ledna 1969. V tomto časovém úseku se počet materiálů pětkrát přehoupl přes číslo dvacet. V dubnu 1968, tedy bezprostředně po abdikaci Novotného na prezidentský úřad a nástupu Ludvíka Svobody do této funkce, pak překonal hranici třiceti. Počet příspěvků v jednotlivém měsíci může odkazovat k nějaké důležité události, ke které se politici ve větší míře vyjadřovali. Příkladem může být leden 1969. V té době uplynul rok od klíčového „ledna 1968“, který znamenal Dubčekův vstup do vrcholné politiky a začátek reformního období. Politici se hojně vyjadřovali k tomu, na co z „polednového“ vývoje navázat a co je naopak nevhodné. Podobně se zvedl počet příspěvků v srpnu 1969, rok po vstupu vojsk tzv. Varšavské pětky na naše území. V té době již oficiální politická reprezentace legitimizovala srpnovou vojenskou invazi a odsuzovala protesty občanů.

Výpovědní hodnotu má také srovnání průměrného měsíčního počtu textů v jednotlivých letech sledovaného období. V roce 1968 se míra prezentace čelných politiků oproti minulému roku zvětší téměř třikrát. Můžeme za tím sledovat jak snahu politiků oslovit veřejnost, tak snahu médií veřejnost informovat. Lze také spekulovat o tom, zda politiky k větší aktivitě při prezentaci vlastních postojů nevedla konkurence, která se do politiky promítla s demokratizací celé společnosti. Nejedná se samozřejmě o „boj o voliče“ v dnešním smyslu slova, ale spíše o boj o popularitu a jistou legitimitu a vliv z ní plynoucí. S tím se slučují i už zmíněné představy o silných účincích médií, které ve sledované době panovaly.

Rok	Průměrný počet textů za měsíc
1967	6,2
1968	17,8
1969	12,8

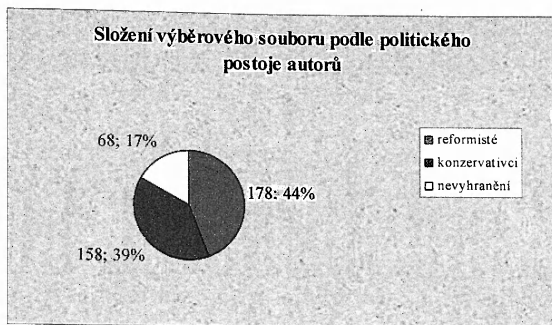
Tabulka č. 2: Průměrný počet sledovaných materiálů v jednotlivých letech

2.4.2 Ověření dílčí hypotézy číslo 2

Pro ověření této hypotézy bylo nutné sloučit kategorie proměnné Autor textu na tři skupiny podle politického postoje k událostem československé krize. Vznikly tak tři skupiny – reformisté, konzervativci a nevyhranění. Do poslední skupiny byli zařazeni političtí představitelé, jejichž politický názor nebyl zcela zřejmý, nebo se v průběhu sledovaného období významně měnil. Rozdělit sledovanou skupinu politiků do tří takto specifických skupin nebyl snadný úkol. Vycházela jsem především z toho, jak jsou dnes jednotliví politici nahlíženi v odborných historických pracích. Důležitým vodítkem bylo i další setrvání v politice v období tzv. normalizace, nejen v roce 1969, ale i v následujících letech. Jsem si vědoma faktu, že toto rozdělení není zcela ověřitelné. Přesto jsem přesvědčena o jisté výpovědní hodnotě výsledku zkoumání s použitím této rekódované proměnné.

V některých případech vznikly problémy se zařazením jednotlivých členů vedení KSČ. Důvodem byl fakt, že politický postoj není konstantní jev. Příkladem velice výrazné změny postoje může být například názorový vývoj prezidenta Ludvíka Svobody, který byl po svém nástupu do funkce po prezidentu Novotném vnímán jako zastánce reform, dnes je vnímán spíše opačně. Do protipolných skupin jsem se proto pokusila umístit pouze jména, u kterých je jejich zařazení dostatečně nesporné, a výsledek zkoumání tak příliš neztratí na relevanci.

Do skupiny reformních komunistů byli zařazeni Barbírek, Císař, Černík, Dubček, Kriegel, Mlýnář, Smrkovský a Špaček. Do skupiny konzervativců Biřák, Colotka, Dolanský, Erban, Hendrych, Husák, Kapek, Kolder, Lenárt, Novotný, Rigo, Sádovský, Štrougal a Švestka. Ostatní členové ÚV KSČ byli zařazeni do skupiny nevyhraněných – Hetteš, Hrdinová, Chudík, Koucký, Laštovička, Neubert, Piller, Pinkava, Svoboda, Šimeček, Šimon, Šimůnek, Ťažký a Zrak. Ze shromážděných dat vyplynulo, že reformisté publikovali ve sledovaném období 178 textů, konzervativisté 158 textů a nevyhranění 68 textů.

Graf č. 3: Složení výběrového souboru textů podle politického postoje autorů

Na celkovém počtu materiálů (404) se, jak ukazuje výšečový graf, reformní komunisté podíleli 44 %, konzervativní zástupci 39 % a ostatní politici 17 %. S výše popsaným rozdělením proměnné Autor textu podle postoje k reformám lze ve výzkumu pracovat. Podíl obou hlavních skupin tvoří přibližně dvě pětiny souboru, přibližně poloviční podíl pak zaujímá skupina nevyhraněných.

Graf ukazuje v souladu s dílčí hypotézou převahu reformních politiků v sebeprezentaci skrze média. Tuto převahu zvýrazňuje fakt že, na rozdíl od konzervativců, reformisté nepůsobí na mediální sféře v celém sledovaném období. Jejich příspěvky se souvisle objevují pouze od ledna 1968 do května 1969. Více viz. graf číslo 4.

2.4.3 Ověření dílčí hypotézy číslo 3

U ověření třetí dílčí hypotézy, která se zabývá výskytem obou názorových proudů v KSČ, jsem znovu pracovala s výše popsanou rekódovanou proměnnou Autor textu podle politické orientace. Pro větší přehlednost výstupů výzkumu byla pro následující graf rekódovaná i proměnná data vydání periodika. Graf pracuje na časové ose pouze s měsícem vydání, konkrétní den je zanedbán.

Graf č. 4: Výskyt autorů podle politického postoje

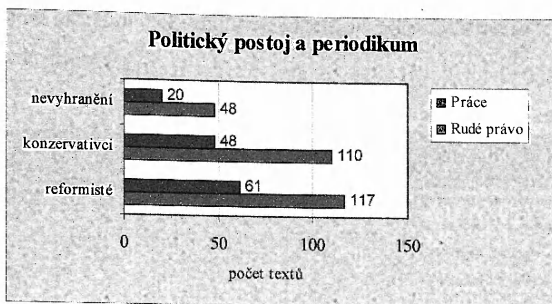
Z údajů zobrazených na grafu vyplývá, že konzervativní křídlo vedení KSČ dominovalo ve veřejných projevech během druhé poloviny roku 1967 a v lednu 1968. Pak už začíná dominance reformní skupiny, která má čtyři vrcholy – duben, červen, srpen a říjen roku 1968. V těchto měsících překročil počet článků reformistů číslo dvanáct. V dubnu 1968 pak dosáhl téměř dvou desítek. V období od února do prosince 1968 počet článků reformistů trvale převyšuje zbylé dvě skupiny. Naopak v druhé polovině roku 1969 se zastánci demokratických reforem ze sledovaného veřejného prostoru de facto vytratili. Konzervativisté pak začínají převažovat v lednu 1969 a tato převaha trvá (s výjimkou měsíců února a března 1969) až do konce sledovaného období. Jejimi vrcholy jsou měsíce leden a srpen 1969.

Za zmínku stojí fakt, že konzervativní politici neopustili veřejný prostor ani v době vrcholících reforem a mají zastoupení de facto v průběhu celého sledovaného období. Naopak u reformistů je útlum jejich veřejné prezentace od června 1969 více než výrazný.

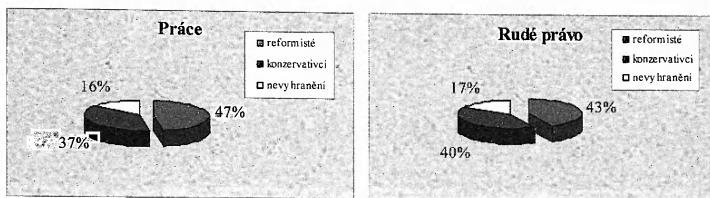
Příkladem konzervativního politika, jehož materiály se objevovaly i v období reforem je Gustáv Husák. Ten často dostával prostor jako nesmlouvavý kritik Antonína Novotného. Zazlival mu vinu na represích v padesátých letech, kterých byl sám obětí.

2.4.4 Ověření dílčí hypotézy číslo 4

Následující grafy pracují znovu s rekódovanou proměnnou Autor textu. Sledují závislost výskytu autorů ze tří již popsaných názorových skupin v obou sledovaných denících.

Graf č. 5: Politický postoj a periodikum

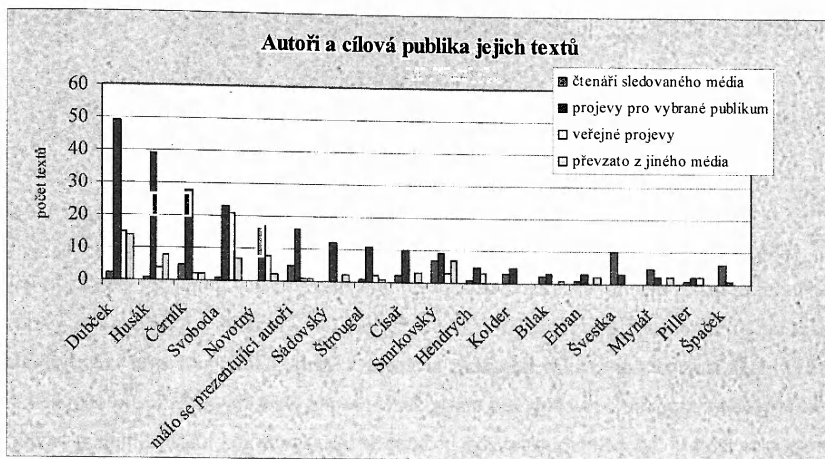
Graf č. 6 a č. 7: Procentuální zastoupení autorů podle politického postoje v deníku Práce a deníku Rudé právo

Mezi oběma deníky – konzervativním Rudým právem i mírně proreformní Prací – se neobjevují významné rozdíly. Zastoupení autorů podle jejich politických postojů se v obou periodických s drobnými odlišnostmi shoduje se zastoupením v celém vzorku. S politickou garniturou relativně méně svázaný deník Práce věnoval postojům reformních komunistů na svých stránkách více prostoru (o deset procent) než jejich konzervativním oponentům. Za tím se dají spatřovat proreformní tendence redakce deníku práce. Lze také uvažovat o větší ochotě reformních komunistů publikovat a projevovat se v deníku, který není přímo napojen na stranické vedení.

2.4.5 Ověření dílčí hypotézy číslo 5

Pro ověření této dílčí hypotézy byli v proměnné Autor textu do kategorie „málo se prezentující autoři“ sloučeni ti politici, jejichž materiály tvořily méně než jedno procento

z celkového souboru dat. Jsou mezi nimi například Peter Colotka, František Kriegel, Antonín Kapek nebo Jaromír Dolanský.¹⁴³

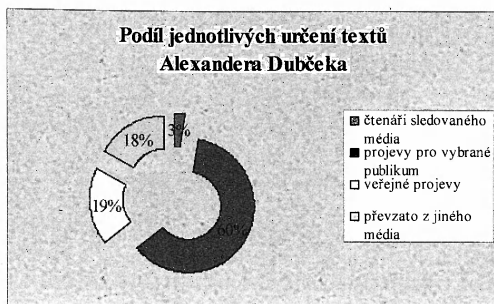

Graf č. 8: Autoři a cílová publika jejich textů

Vybrané politické publikum bylo pro většinu sledovaných autorů publikum nejčastější. Zvláště patrná je tato převaha u politiků v nejvyšších funkcích. V grafu jsou autoři seřazeni právě podle počtu jejich příspěvků pro politické publikum. Prvních pět míst obsadili nejvyšší představitelé strany a státu: Dubček, Husák, Černík, Svoboda a Novotný. Na těchto výsledcích výzkumu lze dobře ilustrovat dobovou podmíněnost mediálních obsahů. Z dnešního pohledu je nepředstavitelné, aby se politik prezentoval v tisku hlavně pomocí přetištěných projevů přednesených například na zasedání předsednictva strany. Dnešním publikem by taková sebeprezentace byla s velkou pravděpodobností vnímána jako velmi neatraktivní. Stejně by se k ní stavěla i média samotná. Na stránkách dnešních deníků se s podobnými žánry setkáváme spíše jen výjimečně.

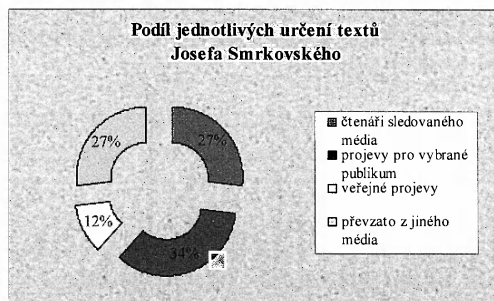
Texty zaměřené na politické publikum převažují u většiny autorů napříč názorovým spektrem. Například u hlavní postavy reformního hnutí prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka tvoří podíl zmíněných textů rovných šedesát procent. U Dubčeka nástupce Gustáva Husáka to ovšem činí již celých 75 %.

¹⁴³ Přesné hodnoty u všech autorů viz. Přílohy: **Tabulka č. 5:** Počet článků jednotlivých autorů a jejich procentuální podíl na celkovém souboru

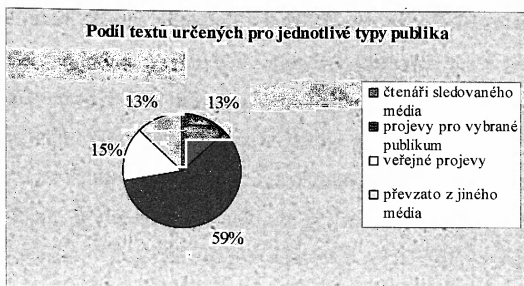

Graf. č. 9: Procentuální podíl určení u textů Alexandera Dubčeka

Pozoruhodnou výjimkou mezi vybranými představiteli KSCŽ je ministr Josef Smrkovský, projevy pro politické publikum u něj činí jen 34 %. Výsledky výzkumu potvrdily náhled na Smrkovského jako na politika, který vyhledával možnosti oslovovat veřejnost skrze média. 54 % z jeho příspěvků tvoří texty napsané buď přímo pro sledované médium, nebo přetištěné z jiného média. Zjištění konvenují také se skutečností, že Smrkovský byl jedním ze zastánců otevřenější informační politiky ÚV KSCŽ vůči veřejnosti. Dokládá to už vícekrát zmíněný Smrkovského klíčový článek *Oč dnes jde*, který vyšel v deníku *Práce* 21. ledna 1968. Smrkovský v něm jako první z politiků informoval veřejnost o - jak se později ukázalo - velmi důležitých změnách v politické oblasti, které započaly s personální výměnou na postu prvního tajemníka ústředního výboru na počátku ledna 1968. Smrkovský často publikoval texty určené pro čtenáře sledovaného periodika. V tomto ohledu se blíží počtem příspěvků blíží členovi ÚV a zároveň šéfredaktorovi Rudého práva Oldřichu Švestkovi.

Graf. č. 10: Procentuální podíl určení u textů Josefa Smrkovského

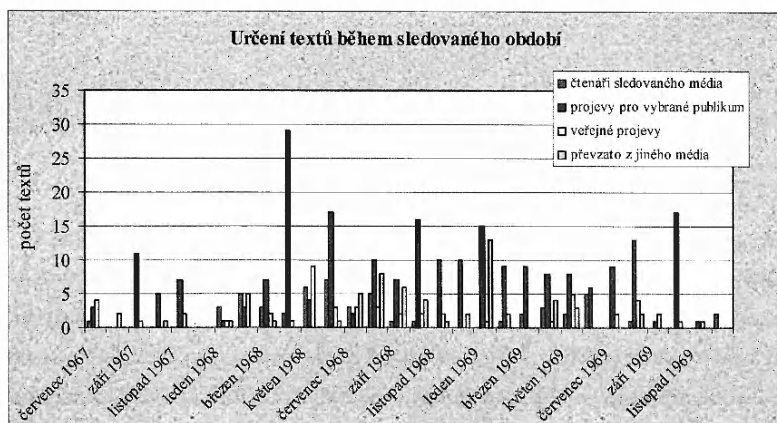

Graf č. 11: Podíl textů určených pro jednotlivé typy publika

Převaha textů, které nebyly v prvním plánu určeny pro veřejnost, je patrná i v celkových číslech. Z finálního souboru 404 materiálů splňuje tuto charakteristiku celých 238 textů, to znamená téměř šedesát procent. Ostatní typy publika jsou zastoupeny více méně shodně. Jejich podíl se pohybuje mezi 13 a 15 %.

2.4.6 Ověření dílčí hypotézy číslo 6

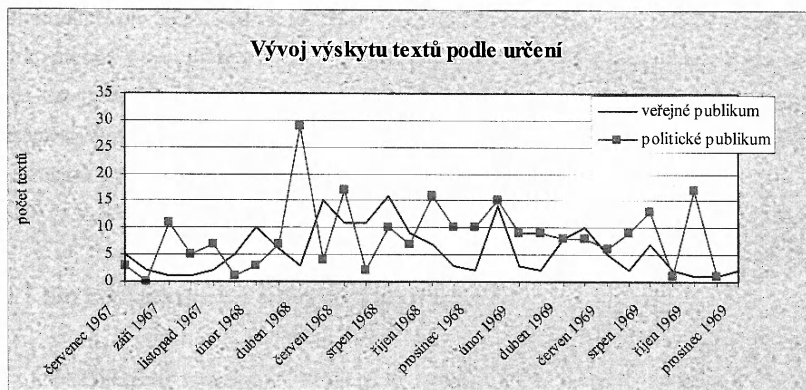
Pro lepší vizualizaci jevu byla na časové ose následujícího grafu opět zanedbána přesná data publikace jednotlivých článků. Materiály byly rekódovány podle měsíce, ve kterém byly publikovány.

Graf č. 12: Vývoj výskytu textů podle jejich původního určení

Ve dvou třetinách případů převažují v jednotlivých měsících projevy určené původně pro vybrané politické publikum. Ve zbylých případech dominují texty původně orientované na čtenáře sledovaného média či na blíže neurčené veřejné publikum. Texty převzaté z jiného média byly nejčtenějším způsobem prezentace pouze v jediném měsíci – v červenci 1968. Tyto příspěvky tvořily z velké většiny televizní a rozhlasové projevy. Je zajímavé sledovat, že se počet těchto projevů, u kterých lze soudit, že měly potenciál zasáhnout velmi početnou skupinu příjemců, zvyšuje v napjatém období července roku 1968. V srpnu 1968 pak tento trend vyvrcholí. Nejvíce těchto projevů se pak objevilo při ročním výročí začátku tzv. Pražského jara – v lednu 1969.

Pro účely dalšího srovnání byla proměnná Určení textu (jeho publika) rekódována podle principu předpokládané zainteresovanosti členů publika na výkonu moci na stranické či státní úrovni. Jednu kategorii tak tvoří publikum politické, do druhé byly sloučeny ostatní kategorie původní proměnné – texty pro čtenáře sledovaného média, texty veřejných projevů a materiály převzaté z jiných médií.

Graf č. 13: Vývoj výskytu textů podle rekódovaného určení

Z tohoto spojnicového grafu můžeme vyčíst, že texty určené pro veřejné činitele jsou více frekventované v téměř celém sledovaném období. Všechny významnější výjimky najdeme během reformního roku 1968. Texty určené pro veřejnost souvisle převažují na počátku tzv. Pražského jara – mezi lednem a březnem 1968 a v období okolo sovětské invaze do Československa v srpnu 1968. To jsou periody, kdy se politici významněji obraceli přímo

na veřejnost a nesdělovali jí své názory pouze skrze projevy původně určené pro vybrané politické publikum.

Rok	Průměrný počet textů za měsíc pro veřejné publikum	Průměrný počet textů za měsíc pro politické publikum
1967	1,8	4,3
1968	8,2	9,7
1969	4,8	8,0

Tabulka č. 3: Průměrný měsíční počet textů v závislosti na původním určení

Průměrné hodnoty počtu textů za měsíc opět ukazují, že v roce 1968 bylo zveřejněno nejvíce sledovaných textů, jak pro veřejné publikum, tak pro politické. Právě v tomto roce jsou obě hodnoty nejvíce vyrovnané. Výmluvný je také trend u příspěvků pro veřejné publikum. Za zmínku stojí nejen prudký nárůst v roce 1968, ale i opětovný pokles v roce 1969. Je zřejmé, že určitá snaha oslovit veřejnost a komunikovat s ní, která se objevila v reformním roce 1968, znovu zeslábla v normalizačním roce 1969. Můžeme ptát, proč politici přestali v roce 1969 jevit zájem o dialog s veřejností. Nabízí se například odpověď, že úloha veřejného mínění a vliv obyvatel na veřejné dění byl v roce 1969 s normalizačními snahami oslaben. Pro politiky tak znovu byla důležitější spíše vnitrostranická komunikace než komunikace s veřejností.

2.4.7 Shrnutí procesu ověřování dílčích hypotéz

- Dílčí hypotéza číslo 1** - Sledovaný typ materiálu – autorský text (článek či projev) politika – budou vybraná média častěji publikovat v období, kdy ve společnosti převažovaly snahy změnit či upravit politický systém - **se potvrdila**. Shromážděná data ukázala, že počet autorských textů politiků byl výrazně vyšší právě v průběhu reformního roku 1968. Průměrný počet materiálů, který se v tomto období objevil za jeden měsíc, se blíží osmnácti. Ze zbytku sledovaného období vykazuje vysoké hodnoty také první měsíc roku 1969, kdy reformní tendence ještě zcela nevyprchaly a množství politiků se navíc ve svých textech vracelo k ročnímu výročí „ledna 1968“, kdy se do čela KSČ dostal Alexander Dubček.

- ↓ **Dílčí hypotéza číslo 2** - Reformní členové vedení KSČ budou ve sledovaném období v publikační činnosti aktivnější než konzervativně smýšlející politici - **se potvrdila**. Ze zkoumání vyplynulo, že reformně smýšlející část politického spektra byla v publikační činnosti neaktivnější. Rozdíl oproti konzervativistům činil 5 %, což v reálných číslech představuje 20 textů.
- ↓ **Dílčí hypotéza číslo 3** - Proreformně orientovaní politici se budou v období demokratizujících tendencí v médiích objevovat častěji než konzervativně orientovaní. Naopak konzervativci převáží v období konsolidace či nastupující normalizace v Československu - **se potvrdila**. Průzkum dokázal, že zastánci demokratických reforem skutečně nad jejich odpůrci nejvíce dominují v průběhu roku 1968 – tedy v době nejvýraznějších pokusů o společenské a politické změny. Převaha se týká jak období před sovětskou vojenskou intervencí, tak po ní.
- ↓ **Dílčí hypotéza číslo 4** - V deníku Práce budou materiály proreformního křídla politiků převažovat. U deníku Rudé právo tomu bude naopak, případně bude zastoupení politiků vyrovnané se - **spíše nepotvrdila**. Výsledky šetření sice prokázaly, že podíl textů reformistů je v Práci větší než v Rudém právu. V obou sledovaných periodících ale převažují právě zastánci reforem.
- ↓ **Dílčí hypotéza číslo 5** - Proreformní politici se ve svých textech budou častěji zaměřovat na širokou veřejnost než na vybrané publikum s politickou vazbou. Naopak tzv. konzervativci se budou častěji prezentovat před vybraným publikem politického či veřejně činného charakteru – **se nepotvrdila**. Texty většiny autorů se nejčastěji zaměřovaly na politické publikum. Bylo tomu tak i u zástupců reformních postojů.
- ↓ **Dílčí hypotéza číslo 6** - Zároveň budou sledovaná média publikovat články původně určené pro širokou veřejnost častěji v období snah o demokratické změny než v období předcházejícím a následujícím – **se potvrdila**. Ačkoli celkově ve vzorku výrazně převažují přetištěné projevy určené pro politické publikum, jediné v roce 1968 se objeví tři období, kdy články pro veřejnost výrazně dominují. Pouze v roce 1968 se navíc přiblížily hodnoty měsíčního průměrného počtu materiálů určených jednotlivým typům publika – pro původně politické publikum jich bylo otištěno 9,7 a pro veřejné 8,2. V ostatních částech sledovaného období texty pro politické publikum výrazně převažují.

2.4.8 Ověření základní hypotézy

Základní hypotézou výzkumu je tvrzení, že existují rozdíly v mediální sebezprezentaci vrcholných českých a slovenských politiků v období československé krize konce 60. let podle toho, jaký mají vztah k možným demokratickým reformám politiky a společnosti.

Tato základní hypotéza výzkumu se potvrdila pouze částečně. Klíčové je zjištění, že reformní komunisté byli v komunikaci skrze média aktivnější než konzervativní politici. V průběhu roku 1968 navíc jednoznačně „ovládli“ stránky sledovaných médií. To podporuje myšlenku, že reformní politici začali částečně chápat novou roli médií v systému s demokratickými prvky a dokázali se jí přizpůsobit. Média zároveň reformy a s tím i jejich politické zastánce podporovala. Nepotvrdil se ovšem jiný původní předpoklad výzkumu, podle kterého měly reformisté ve svých projevech častěji oslovovat přímo veřejnost. Většina ze sledovaného souboru autorů se ve vybraných denících nejčastěji prezentovala skrze projevy určené selektovanému politicky angažovanému publiku. Mezi reformisty a konzervativisty nejsou v tomto ohledu patrné velké rozdíly. Mezi vybranými 36 členy ÚV KSČ se tomuto trendu vymykají pouze tři – Zdeněk Mlynář, Josef Špaček a Oldřich Švestka. U prvních dvou případů je ovšem počet textů velmi malý. Těžko tak můžeme vyvozovat hlubší souvislost. U třetího případu Oldřicha Švestky je jeho zaměření na veřejné publikum dané tím, že vykonával ve sledovaném období pozici šéfredaktora Rudého práva. Prostor na stránkách Rudého práva tak nedostával jako člen ústředního výboru, ale právě jako vedoucí redaktor.

Projevy určené vybranému politickému publiku nemůžeme chápat jako interní texty, které se neměly dostat na veřejnost. U všech zveřejněných textů, které tvoří datový soubor tohoto výzkumu, bylo jejich publikování předem jasně dohodnuto. Svým způsobem tak samozřejmě na veřejnost apelovaly. Jedním z předpokladů tohoto zkoumání ale bylo, že politici prodemokratického ražení více osloví přímo veřejnost, a tím z ní učiní přímého aktéra společenských změn, a ne jen pasivní publikum politických jednání špiček KSČ. Tento předpoklad se ovšem, jak už bylo řečeno, nepotvrdil v původně předpokládané míře.

Podle dalšího předpokladu se měli reformisté prezentovat častěji v období, kdy byly reformní nálady silnější a naopak. Jako změnám příznivé období byl s jistotou mírou zjednodušení zvolen celý rok 1968. Z dat vyplynulo, že reformní síly ovládly prostor ve vybraných periodikách skutečně téměř během celého roku 1968. Jedinou výjimkou byl leden tohoto roku, což je zajímavé období téměř měsíc trvajícího mlčení stranických špiček po

zvolení Alexandra Dubčeka do čela KSČ. Ačkoli byl tedy vůdce reformních komunistů Dubček nově zvolen a z dnešního pohledu měl být na vrcholu mediální zájmu, první materiál jako šéf ÚV publikoval téměř až měsíc po svém zvolení (2. 2. 1968). Celkově pak v lednu paradoxně dominovali konzervativisté, ačkoli se poměr politických sil již změnil.

Sebereprezentace reformistů byla výrazná do dubna roku 1969 – tento měsíc byl Gustáv Husák zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ. Od této doby opanovaly prostor v médiích konzervativní síly KSČ. Tuto prudkou změnu dobře dokládá srovnání výskytu dvou nejfrekventovanějších autorů a zároveň nejvýraznějších zástupců obou politických názorů – Alexandra Dubčeka a Gustáva Husáka.

Graf č. 14 : Vývoj výskytu textů Alexandra Dubčeka a Gustáva Husáka

Cílem výzkumu bylo také zachytit změny v chování médií, které souvisí se sebereprezentací politiků, v období československé krize let 1967 – 1969. Předpokládala jsem, že se objeví jisté rozdíly v působení médií v závislosti na aktuálním politickém vývoji.

V tomto směru zkoumání se potvrdila domněnka, že sledovaný typ textu bude v období uvolnění (rok 1968) frekventovanější než ve zbytku období. Nárůst průměrného počtu měsíčního počtu otištěných autorských textů v roce 1968 – 17,8 (oproti roku 1967 – 6,2) a jeho opětovný pokles v roce 1969 – 12,8 je velice významný.

Další výzkumná hypotéza hledala souvislost mezi původním publikem textů a dobou jejich publikování. Byla potvrzena skutečnost, že média dávala v období roku 1968 materiálům pro širokou veřejnost přednost o něco častěji než ve zbytku sledovaného období.

Ovšem je nutné připomenout, že v celkovém vzorku, a to i v roce 1968, dominují texty pro vybraná publika.

Sporný je výsledek ověřování hypotézy, která předpokládala, že deník Práce bude více publikovat texty prodemokraticky uvažujících autorů než konzervativistů. Převahu proreformních autorů na stránkách deníku Rudé právo můžeme vysvětlit jejich obecnou větší snahou publikovat, kterou výzkum potvrdil.

2.4.9 Interpretace výsledků výzkumu

Výsledky výzkumu potvrzují existenci rozdílů mezi mediální sebeprezentací politiků reformního a konzervativního křídla KSČ. Reformisté se skrze média prezentovali častěji. Možnost oslovit touto cestou přímo veřejnost ale využívali relativně málo, stejně jako konzervativně smýšlející komunisté. Vysvětlením může být rozporuplný postoj reformních politiků k médiím, který se projevoval od počátku tzv. Pražského jara. Celá mocenská špička v čele s Dubčekem zdůrazňovala význam médií a novináře chválila za aktivní prosazování polednové politiky. Ovšem už na dubnovém zasedání ústředního výboru zazněly vůči přílišné volnosti médií výhrady.¹⁴⁴ Na počátku května pak dokonce ÚV jednal o tom, jak „upevnit státní a stranické vedení masových sdělovacích prostředků“ a „zabezpečit nějakou výstupní kontrolu“.¹⁴⁵ Sám Dubček pak považoval za nutné bojovat proti pravicovým a antikomunistickým silám, jejichž vůdčí osobnosti spatřoval právě mezi novináři a publikujícími intelektuály.¹⁴⁶

Můžeme se tedy domnívat, že popsany rozporuplný vztah k médiím, k jejich svobodě a v důsledku i k aktivnímu zapojení občanů do správy veřejných věcí se promítl do výsledků výzkumu mediální sebeprezentace politiků KSČ.

Je nesporné (i podle výsledků výzkumu), že demokratizace společnosti v Československu se odrazila i v oblasti médií a vztahů médií a politiků. Uvolnila se cenzurní a ideologická omezení a klesl přímý vliv KSČ na mediální obsahy. Otázkou zůstává, nakolik byli reformní politici schopni dlouhodobě vidět média v roli, která je pro ně typická ve státech

¹⁴⁴ Hoppe, Jiří: Pražské jaro v médiích 15 s.

¹⁴⁵ Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír – Moravec, Jan: Komunistická strana Československa: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968). Praha, Brno. Ústav pro soudobé dějiny a Doplněk, 1999. s. 456.

¹⁴⁶ Hoppe, 15 s.

s demokratickým politickým systémem. A nakolik necenzurovaná média tolerovali jen pokud jim byly, byť dobrovolnou, ideologickou oporou.

V širším kontextu se můžeme odvolat i na závěry skupiny historiků Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky. Ti v edici *Prameny k dějinám československé krize* rozsáhle mapovali roli KSČ a jejich nejvyššího vedení v období let 1967 – 1970. Podle nich není přijatelný názor, že demokratické reformy československé společnosti i politického systému zkrachovaly vinou nepříznivé zahraničně politické situace. „Zastírá se tak a přeceňuje stupeň reformního vývoje komunistické strany samé a odráží se v tom i víra, že její představitelé v čele s Dubčekem byli politicky schopni a mravně plně disponováni k tomu, aby myšlenky demokratické reformy prosadili a obhájili především ve vlastních řadách. (...) Dokumenty předložené ve čtyřech svazcích k osudům KSČ nenasvědčují tomu, že by reformní vůdcové překonali pojetí reformy, která odstraněním určitých deformací chtěla zachránit stávající politický systém před úplným krachem, že by byli připraveni přijmout demokratické zásady a zřít se monopolu moci, vedoucí úlohy strany, že by kdy ztratili ze zřetele, že politický systém lze samozřejmě reformovat, ale nesmí se přitom překročit určitá hranice.“¹⁴⁷

Na druhou stranu je nutné podotknout, že se na politické i mediální sféře prosadily, byť možná zřídka, osobnosti typu Josefa Smrkovského. Ten zcela evidentně, jak podle výsledků výzkumu, tak podle dostupných historických faktů, považoval otevřenou komunikaci s veřejností za klíčovou. I pouhá skutečnost, že se takto smýšlející politik prosadil ve zmíněných sférách, může ilustrovat změny, které se v období kolem tzv. Pražského jara u nás odehrály. Rovněž tak nezprostředkované, živé diskuse politiků s lidmi v první polovině roku 1968 (například veřejné debaty Mladí se ptají) jsou v rámci čtyřicetiletého období socialismu v Československu unikátní.

¹⁴⁷ Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: *Komunistická strana Československa: Normalizace (listopad 1968 – září 1969)*. Praha – Brno. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk 2003, s. 8.

Závěr

Cílem práce bylo zachytit rozdíly v mediální (sebe)prezentaci mezi reformními a konzervativními politiky KSČ a změny v mediální sféře na konci 60. let v Československu. Zkoumání potvrdilo, že demokratické tendence tzv. Pražského jara měly během roku 1968 dopad na oblast médií i na vlastní prezentaci politiků. Média dávala autorským textům politiků větší prostor než v období předcházejícím a následujícím. Zvláště reformisté pak tento prostor dokázali využít. Právě četnost projevů je hlavní rozdíl mezi oběma názorovými proudy československých komunistů, který výzkum zachytil.

Má původní představa o snaze proreformních politiků oslovit skrze média především přímo veřejnost se nenaplnila. Velkou většinu ze všech příspěvků (59 %) tvoří přetisky projevů, které byly proneseny před selektovaným politickým publikem.

Při stanovování hypotéz jsem tedy částečně přecenila snahu reformních politiků zapojit veřejnost do politické debaty a přímo ji oslovit.

Ze skutečnosti, že příspěvky konzervativní politiků se v médiích objevovaly během celého sledovaného období (první polovinu roku 1968 nevýmaje), může svědčit o větším prostoru pro diskusi i pluralitu, která se v československé společnosti i politice v období tzv. Pražského jara otevřel. Naopak utužení poměrů po dubnu 1969 odpovídá fakt, že reformní komunisté ze stránek sledovaných periodik téměř vymizeli.

Období tzv. Pražského jara dodnes není v české historiografii jednoznačně interpretováno. Chtěla jsem se pokusit touto prací malou měrou přispět k jeho osvětlení. Závěry mé diplomové práce spíše dávají za pravdu těm, kdo soudí, že reformní vývoj v KSČ nedošel v té době tak daleko, aby vznikl systém, jehož součástí by byla na politických nezávislá média disponující možností svobodného vyjadřování názorů. Tomu svědčí i historická fakta. Médiím se po lednu 1968 podařilo na čas vymanit z cenzurních pout. Ačkoli reformní politici proklamovali svobodu slova, nebyli zvyklí ani připravení na kritiku mocenského postavení KSČ a už na jaře 1968 se mezi některými z nich začaly objevovat úvahy, jak média omezit.¹⁴⁸

Podle mého soudu nebyl politický systém v Československu plně schopný přijmout média se společenskými funkcemi obvyklými v rozvinutých demokraciích. U mnohých představitelů KSČ převládalo leninské pojetí tisku, který měl organizovat, agitovat a

¹⁴⁸ Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa: Normalizace (listopad 1968 – září 1969). Praha – Brno. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk 2003, s. 8.

především podporovat politiku komunistické strany.¹⁴⁹ Na počátku reformního období často proklamovaná svoboda slova (potažmo i médií) není ovšem s tímto pojetím fungování médií zcela slučitelná. Leninské pojetí totiž nespaturuje svobodu tisku v možnosti jakkoli informovat o čemkoli, ale právě v možnosti médií vyvázaných z vlastnických vztahů „svobodně“ podpořit myšlenku socialismu.

¹⁴⁹ Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír – Moravec, Jan, s. 8.

Summary

The name of this thesis is Media (Self) presentation of selected representatives of the Communist Party of Czechoslovakia (CPC) between the years 1967 and 1969.

The crisis in the political system, which happened between the years 1967 and 1969 in Czechoslovakia, changed the social role of the media. The media became an active element of democratic plurality for a short time. The relationship between political authorities and the media changed too. The CPC power monopoly in the sphere of media was disturbed. During the period after the military invasion of to Czechoslovakia (August 1968) by the Soviet Union the media and journalist returned to the old ways of operating.

This work tries to answer to few essential questions: Are there some differences among media self presentation of the leaders of the CPC? Were Czechoslovakian politicians prepared to cooperate with a truly independent and strong media? Were they able to use the media to really have a dialogue with the public?

I worked with the sample of two print media (*Rudé právo* and *Práce*). In this sample I examined one time period. This period was two and half year long, from 1. 7. 1967 to 31. 12. 1969. It includes all the most important political a social changes. I concentrated on media presentation of members of the CPC Politburo. I analysed their newspaper articles, political and public speeches.

The research, which I effected by using the content analysis method and the SPSS computer programme, partially confirmed my expectations.

This is the main conclusion of the research: The Reform part of the political spectrum was more active in media (Self) presentation than the conservative members of the CPC Politburo. However, both groups preferred selected political audiences than public audience.

Prameny a literatura

Periodika

- deník Rudé právo
(ročníky – 1967, 1968, 1969)
- deník Práce
(ročníky – 1967, 1968, 1969)
- časopis Reportér
(ročník 1968)

Archivy

- NA, FÚTI, karton 53

Internetové zdroje

- <http://www.ludvikvaculik.cz>
- <http://www.totalita.cz>

Literatura

- Benčík, Antonín: Rekviem za Pražské jaro: důvěrná informace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968. Vyd. 1. Třebíč: Tempo, 1998. 269 s. Edice Fakta.
- Berger, Arthur, Asa: Media research techniques. Sage publications, 1998. 175 s. ISBN 0-7619-1537-0.
- Blodígová, Alexandra - Kopplová, Barbara - Sekera, Martin: Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků. Katalog Výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Praha: SÚA, 2002. 99 s.
- Čapka, František: Dějiny zemí koruny české v datech. Vyd. 3. Praha: Libri, 1999. 1001 s. ISBN 80-7277-000-4.
- Dienstbier, Jiří – Lánský, Karel – Šilhán, Věněk – Šimon, Bohumil: Srpen 1968. Vyd 1. Praha: Práce, 1990. 217 s. Edice ELF. ISBN 80-208-0028-X.

- Dubček, Alexander: Naděje umírá poslední. Editor Jiří Hochman. Vyd. 1. Praha: Svoboda – Liberta, 1993. 293 s. ISBN 80-205-0351-X.
- Gilcher – Holteyová, Ingrid: Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře v USA a Západní Evropě. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 144 s. Edice Moderní dějiny. ISBN 80-7021-698-0.
- Gurevič, S. M.: Karel Marx a Bedřich Engels o tisku. Vyd. 1. Praha: Novinář, 1982. 516 s.
- Havlíček, Dušan: Jaro na krku: Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 229 s. Edice Svědectví o době a lidech. ISBN 80-85270-82-X.
- Hoppe, Jiří: Pražské jaro v médiích: Výběr z dobové publicistiky. Vyd. 1. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 441 s. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 - 1970. ISBN 80-7285-039-3 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR); ISBN 80-7239-162-3 (Doplněk).
- Hradecká, Vladimíra – Koudelka, František: Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969 – 1974. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. 242 s. Edice Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN – 80-85270-83-8.
- Jirák, Jan – Köpplová, Barbara: Média a společnost: stručný úvod do studia médií. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-697-7.
- K událostem v Československu. Fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků. Vyd. 1. Moskva: Tisková skupina sovětských žurnalistů v Moskvě, 1968. 159 s.
- Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy 1968. Vyd. 1. Brno: Doplněk, 2002. 425 s. ISBN 80-7239-135-6.
- Kňourková, Jitka: Stranické řízení prostředků masové informace a propagandy. Vyd. 1. Praha: SPN a Univerzita Karlova, 1982. 162 s.
- Kolektiv autorů: Byli jsme při tom: čeští novináři a publicisté vzpomínají na události let 1968 – 1969. Sestavil a doslov napsal Stanislav Maleček. Vyd. 1. Praha: Klub novinářů Pražského jara '68, 1993. 127 s.
- Končelík, Jakub – Köpplová, Barbara – Prázová, Irena (eds.): Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a Evropské unii II, Sociologie, prognostika a správa, Média. Praha: Matfyzpress, 2002. 407 s. ISBN 80-86732-00-2.

- Kunicyn, Georgij, Ivanovič: V. I. Lenin o stranickosti a svobodě tisku. Praha: Svoboda, 1974. 308 s. Edice Knihovna výstavby strany a stranické práce.
- McQuail, Denis: Úvod do teorie masové komunikace. S českou předmlouvou Jana Jiráka. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 448 s. ISBN 80-7178-200-9.
- Mencl, Vojtěch aj.: Osm měsíců pražského jara 1968. Doslov Alexander Dubček. Vyd. 1. Praha: Práce, 1991. 271 s. Edice literatury faktu. ISBN 80-208-0126-X.
- Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremlu. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1990. Edice Fakta. 283 s. ISBN 80-204-0196-2.
- Otáhal, Milan – Nosková, Alena – Bolomský, Karel (eds.): Svědectví o duchovním útlaku 1969 – 1970. Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Maxdorf, 1993. 148 s. Edice HISTORIA NOVA. ISBN 80-85800-14-4.
- Pecka, Jindřich – Belda, Josef – Hoppe, Jiří: Občanská společnost (1967 – 1970): emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967 – 1970. Vyd. 1. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 1995. Edice Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. 586 s. ISBN 80-85270-42-0 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR); ISBN 80-85765-50-0 (Doplněk)
- Pecka, Jindřich: Dělnické výbory na ochranu svobody tisku (1968). Vyd. 1. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. Edice Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. 231 s. ISBN 80-85270-25-0.
- Pecka, Jindřich: Spontánní projevy Pražského jara 1968 – 1969. Vyd. 1. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 1994. 295 s. Edice Prameny k dějinám československé krize 1967 – 1970. ISBN 80-85765-25-X (Doplněk); ISBN 80-85270-19-6 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR)
- Procházka, Jaromír: Poválečné Československo 1945 - 1989, Vyd.1. Praha: Karolinum, 1991. 227 s. ISBN 80-7066-437-1.
- Reifová, Irena a kolektiv: Slovník mediální komunikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 328 s. ISBN 80-7178-926-7.
- Schulz, Winfried – Hagen, Lutz – Scherer, Helmut – Reifová, Irena: Analýza obsahu mediálních sdělení. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1998. 134 s. ISBN 80-7148-548-5.
- Siebert, Fredrick – Peterson, Theodore – Schramm, Wilbur: Four theories of the press. Urbana: University of Illinois press, 1963, 168 s. ISBN 0-252-72421-6.

- Šik, Ota: Jarní probuzení – iluze a skutečnost. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta; Zürich: Polygon: 1990. 315 s. ISBN 80-204-0208-X.
- Vančura, Jiří: Naděje a zklamání: Pražské jaro 1968. Vyd. 2. Praha: Mladá fronta, 1990. 156 s. ISBN 80-204-0179-2.
- Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa: Normalizace (listopad 1968 – září 1969). Vyd. 1. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 2003, 640 s. Edice Prameny k dějinám československé krize. ISBN 80-7239-153-4 (Doplněk); ISBN 80-7285-031-8 (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR).
- Vondrová, Jitka – Navrátil, Jaromír: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967 – 1970 (prosinec 1967 – červenec 1968). Vyd. 1. Brno: Doplněk, 1995, 640 s. Edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970. ISBN 80-7239-153-4 Wažík, Jiří: Mediální obraz zdravotně postižených sportovců v tištěných a elektronických médiích. Konzultant práce PhDr. Otakar Šoltys. Praha, FSV UK, 2004.
- Žatkuliak, Jozef: Federalizácia Československého štátu 1968 – 1970: vznik československej federácie roku 1968. Vyd. 1. Praha a Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Doplněk, 1996. 427 s. Edice: Prameny k dějinám československé krize. ISBN 80-85270-61-7.

Seznam použitých zkratk

- AV ČR – Akademie věd České republiky
BLR – Bulharská lidová republika
CPC – Communist party of Czechoslovakia
ČSSR – Československá socialistická republika
FS – Federální shromáždění
KAN – Klub angažovaných nestraníků
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu
LM – Lidové milice
LN – Literární noviny
MLR – Maďarská lidová republika
NDR – Německá demokratická republika
NF – Národní fronta
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
ÚTI – Úřad pro tisk a informace
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické stran Československa
ÚV KSSS – Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

Přílohy

Kódovací kniha

Kódovací kniha

Diplomová práce: Rozdíly v mediální (sebe) prezentaci mezi reformními a konzervativními představiteli KSČ v letech 1967 - 1969

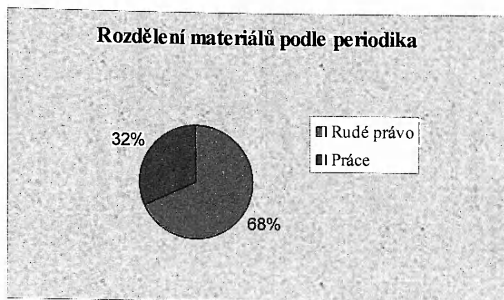
Kvantitativní obsahová analýza autorských materiálů z deníků Rudé právo a Práce

Sledované období: 1.7. 1967 - 31. 12. 1969

Proměnné:

1. periodikum	kód	název periodika
		31 Rudé právo
		32 Práce
2. datum otištění	kód	
	RRMMDD	
	99	nelze určit
3. strana	kód	pro stranu
		1 titulní
		2 druhou
		atd.
	99	nelze určit
4. rozsah	kód	pro rozsah
		1 méně než polovina strany polovina strany
		2 max. jedna strana
		3 více než jedna strana
	99	nelze určit
5. určení textu podle původního publika	kód	pro publikum
		1 čtenáři sledovaného média vybrané politické publikum (KSČ, NF,...)
		2 NF,...)
		3 veřejnost (projevy,...)
		4 převzato z jiného média (rozhlasové, televizní projevy,...)
6. autor	kód	jméno autora
		1 Barbírek, F.
		2 Biřák, V.
		3 Císař, Č.
		4 Colotka, P.
		5 Černík, O.
		6 Dolanský, J.
		7 Dubček, A.
		8 Erban, E.

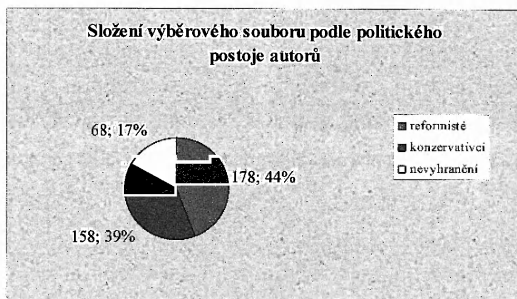
- 9 Hendrych, J.
- 10 Hetteš, J.
- 11 Hrdinová, L.
- 12 Husák, G.
- 13 Chudík, M.
- 14 Kapek, A.
- 15 Kolder, D.
- 16 Koucký, V.
- 17 Kriegel, F.
- 18 Lašovička, B.
- 19 Lenárt, J.
- 20 Mlynář, Z.
- 21 Neubert, K.
- 22 Novotný, A.
- 23 Piller, J.
- 24 Pinkava, J.
- 25 Rigo, E.
- 26 Sádovský, Š.
- 27 Smrkovský J.
- 28 Svoboda, L.
- 29 Šimeček, V.
- 30 Šimon, B.
- 31 Šimůnek, O.
- 32 Špaček, J.
- 33 Štrougal, L.
- 34 Švestka, O.
- 35 Ťažký, A.
- 36 Zrak, J.

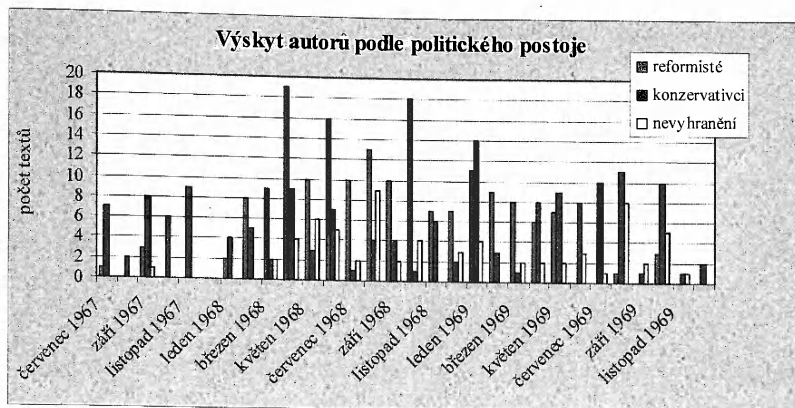
Graf č. 1: Rozdělení materiálů podle periodika

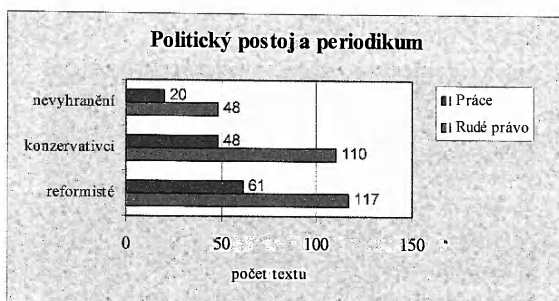
Graf č. 2: Výskyt všech textů ve sledovaném období

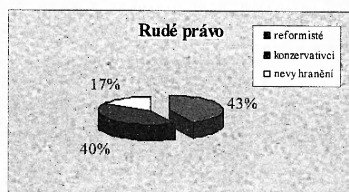
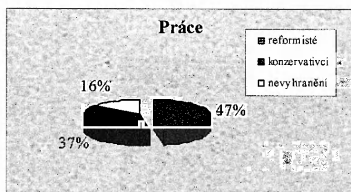
Graf č. 3: Složení výběrového souboru textů podle politického postoje autorů

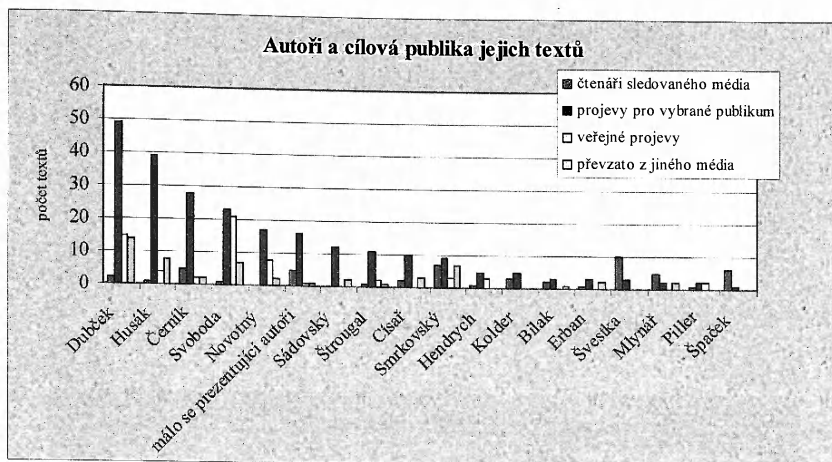
Graf č. 4: Výskyt autorů podle politického postoje

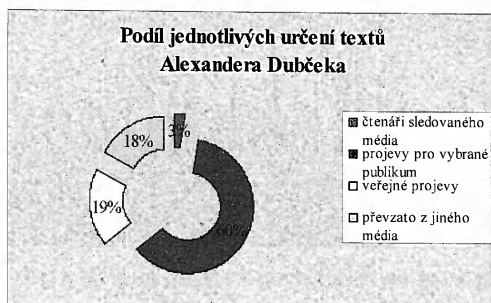
Graf č. 5: Politický postoj a periodikum

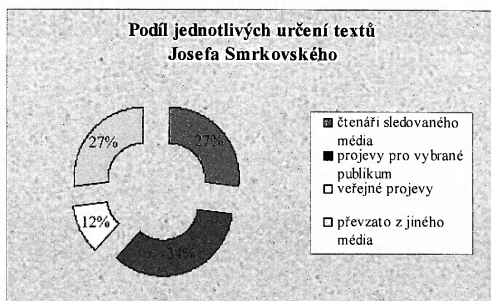
Graf č. 6 a č. 7: Procentuální zastoupení autorů podle politického postoje v deníku Práce a deníku Rudé právo

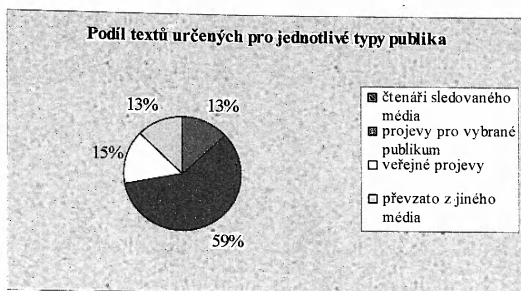
Graf. 8: Autoři a cílová publika jejich textů

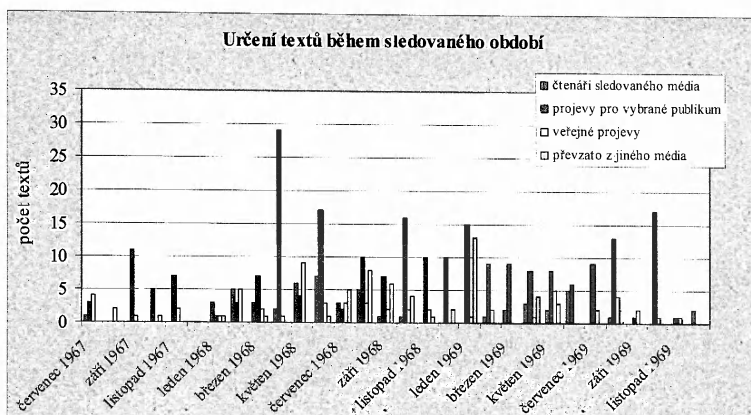
Graf. 9: Procentuální podíl určení u textů Alexandra Dubčeka

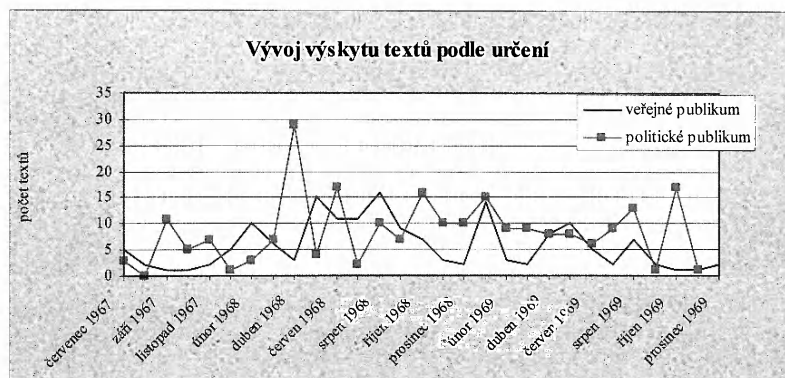
Graf. 10: Procentuální podíl určení u textů Josefa Smrkovského

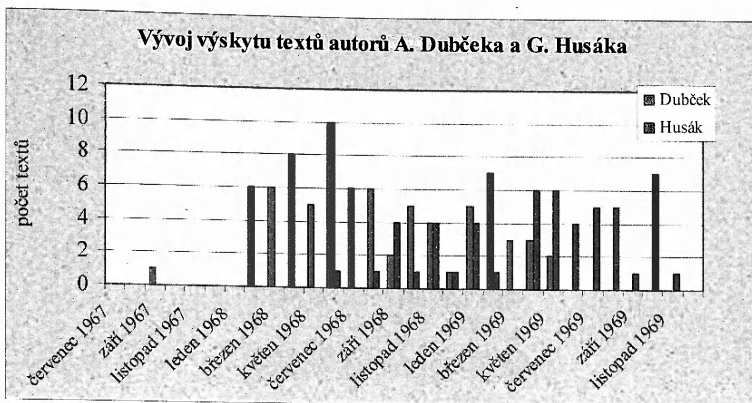
Graf č. 11: Podíl textů určených pro jednotlivé typy publika

Graf č. 12: Vývoj výskytu textů podle jejich původního určení

Graf č. 13: Vývoj výskytu textů podle určení

Graf č. 14 : Vývoj výskytu textů Alexandra Dubčeka a Gustáva Husáka

Tabulky

Strana	Počet	Procenta
1	216	53,5%
2	43	10,6%
3	80	19,8%
4	32	7,9%
5	16	4,0%
6	8	2,0%
7	8	2,0%
8	1	0,2%
Celkem	404	100

Tabulka č. 1: Frekvence zastoupení textů na jednotlivých stranách

Rok	Průměrný počet textů za měsíc
1967	6,2
1968	17,8
1969	12,8

Tabulka č. 2: Průměrný počet sledovaných materiálů v jednotlivých letech

Rok	Průměrný počet textů za měsíc pro veřejné publikum	Průměrný počet textů za měsíc pro politické publikum
1967	1,8	4,3
1968	8,2	9,7
1969	4,8	8,0

Tabulka č. 3: Průměrný měsíční počet textů v závislosti na původním určení

Měsíc	Počet článků
červenec 1967	8
srpen 1967	2
září 1967	12
říjen 1967	6
listopad 1967	9
prosinec 1967	0
leden 1968	6
únor 1968	13
březen 1968	13
duben 1968	32
květen 1968	19
červen 1968	28
červenec 1968	13
srpen 1968	26
září 1968	16
říjen 1968	23
listopad 1968	13
prosinec 1968	12
leden 1969	29
únor 1969	12
březen 1969	11
duben 1969	16
květen 1969	18
červen 1969	11
červenec 1969	11
srpen 1969	20
září 1969	3
říjen 1969	18
listopad 1969	2
prosinec 1969	2
Celkem	404

Tabulka č. 4: Počet sledovaných textů v jednotlivých měsících

Autor	Počet	Procenta
Dolanský	1	0,2%
Kapek	1	0,2%
Neubert	1	0,2%
Pinková	1	0,2%
Šimůnek	1	0,2%
Barbírek	2	0,5%
Kriegel	2	0,5%
Colotka	3	0,7%
Laštovička	3	0,7%
Koucký	4	1,0%
Lenárt	4	1,0%
Piller	5	1,2%
Bílak	6	1,5%
Erban	6	1,5%
Špaček	7	1,7%
Kolder	8	2,0%
Hendrych	9	2,2%
Mlynář	9	2,2%
Švestka	13	3,2%
Sádovský	14	3,5%
Cisář	15	3,7%
Štrougal	15	3,7%
Smrkovský	26	6,4%
Novotný	27	6,7%
Černík	37	9,2%
Husák	52	12,9%
Svoboda	52	12,9%
Dubček	80	19,8%
Celkem	404	100,0%

Tabulka č. 5: Počet článků jednotlivých autorů a jejich procentuální podíl na celkovém souboru